

CICERO

YAŞLI CATO
VEYA
YAŞLILIK ÜZERİNE

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

LATİNCE ASLINDAN ÇEVİREN: C. CENGİZ ÇEVİK

TÜRKİYE BANKASI

Kültür Yayınları

Genel Yayın: 3757

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyuluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüphanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamayacaktır.

23 Haziran 1941

Maarif Vekili

Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

CICERO
YAŞLI CATO VEYA YAŞLILIK ÜZERİNE

ÖZGÜN ADI
CATO MAIOR DE SENECTUTE

LATİNCE ASLINDAN ÇEVİREN
C. CENGİZ ÇEVİK

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2017
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
KORAY KARASULU

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
NEBİYE ÇAVUŞ

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

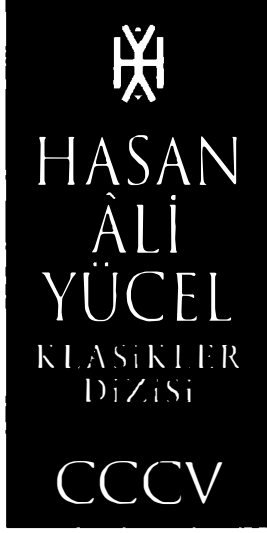
1. BASIM, MART 2017, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-985-5 (CİLTİ)
ISBN 978-605-332-986-2 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
SERTİFİKA NO: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks. (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

CICERO

YAŞLI CATO
VEYA
YAŞLILIK ÜZERİNE

LATİNCE ASLINDAN ÇEVİREN:
C. CENGİZ ÇEVİK

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

Sunuş

Marcus Tullius Cicero'nun Yaşamı Üzerine

Cicero MÖ 106 yılının Ocak ayında, Roma'nın 100 km güneydoğusunda bulunan Arpinum kasabasında doğdu. Cicero'nun gençliğinde Roma'da kültürlü olmak, anadil Latincenin yanında Yunancayı da bilmek demekti. Dolayısıyla Cicero da çoğu çağdaşı gibi genç yaşta Yunan filozof ve tarihçilerinin düşüncelerini içeren metinlerle karşılaştı ve onlar üzerinde çalıştı. Yunan düşüncesi yanında Quintus Marcus Scaevola'nın gözetiminde Roma Hukuku eğitimi aldı. Devlete hizmet etmek istediği için henüz on altı yaşındayken Gnaeus Pompeius Strabo ve Lucius Cornelius Sulla'nın altında askerî göreve başladıysa da buna iki sene katlanabildi, zira gençken de arzuladığı şey entelektüel çalışma ve devlete bilek değil, kafa gücüyle hizmet etmektir. MÖ 83-81 arasında avukatlık mesleğine adım attı, çok geçmeden MÖ 80 yılında Sextus Roscius'un savunmasını üstlenip davayı kazanınca hayatını tehlikeye attı, zira mahkemede suçladığı kişi dönemin diktatörü olan Sulla'nın gözdesiydi. Cicero Sulla'nın olası hışmından kendini korumak için, MÖ 79 yılında sırasıyla Atina'ya, Küçük Asya'ya ve Rodos'a gitti. Özellikle dönemin kültür başkenti olan Atina'da saygın

düşünce adamlarıyla tanışıp felsefe ve retorik alanında kendisini eğitti.

Cicero MÖ 75 yılında Batı Sicilya'da *quaestor* oldu. Burada görevinde başarılı olduğu için, Sicilyalılar memnun olmadıkları Sicilya Valisi Gaius Verres'e karşı mahkemede avukatlık yapmasını istedi. Cicero'nun bu davadaki başarısı hem hukuk, hem de devlet adamlığı kariyerinde parlamasını sağladı. Roma'ya döndü ve orada da art arda davalar kazanınca Roma'nın en etkin hatiplerinden biri oldu. Hitabet Roma'daki en önemli sanatlardan biriydi, insanlar hitabet gücüne bağlı olarak kariyerlerini belirliyordu. Cicero ne Roma'nın kurucu ailelerinden (Patricii) birine mensuptu, ne de çoğunluğu oluşturan halkın (Plebs) içinden biriydi; siyasette parlamasını sağlayan sahip olduğu hitabet gücüydü. Bu yeteneği sayesinde MÖ 75'te *quaestor*, MÖ 69'da *aedilis* ve MÖ 66'da *praetor* olmuştu. Siyasi kariyerinin doruk noktası ise MÖ 63'te *consul* seçilmesidir. *Consul* lüğünde en önemli başarısı, kimi silahlı dış güçlerin de desteğini alıp Roma devletinin mevcut aristokratik yapısına karşı darbe hazırlığında olan Lucius Sergius Catilina'nın planını önceden haber alarak bu girişimi bastırmasıydı. Cicero *Senatus Consultum de Re Publica Defendenda* (Devletin Savunulması Adına Senatus Kararı) çıkararak dört etkili konuşma yaptı ve Catilina ile destekçilerini etkisiz hale getirdi. Devleti *Senatus* ve halk önünde sergilediği üstün hitabeti ile büyük bir yıkımdan kurtaran Cicero *pater patriae*, yani “vatanın babası” unvanını kazandı. Cicero'nun mevcut devleti isyana karşı koruma çabası zamanla, halkçı Catilina'nın yasını süren halka rağmen devletin rejimini de korumaya dönüştü: Nitekim Catilina'nın başlattığı ama eyleme döküp tamamlamadığı halk hareketi içten içe devletin temellerini sarsıyordu. Sarsılan sadece devlet değil, aynı zamanda Cicero'nun kariyeriydi: MÖ 58 yılında *plebs tribunus*'u olan Publius Clodius Pulcher, *Lex Clodia de capite civis Romani* (Roma

Vatandaşının İdamı Üzerine Clodius Yasası) olarak bilinen bir yasa teklif etti, buna göre bir Roma vatandaşını yasal mahkemede yargılamadan idam ettiren kişiler sürgün cezası alacaktı. Cicero hedefteydi, zira dört yıl önce Catilina tertibine katılan bazı üyeleri yasal mahkemede yargılamadan idam ettirmişti. Cicero yasanın kabul edilmemesi için *senator*'ların, *consul*'lerin ve özellikle de Pompeius'un desteğini aradıysa da, istediğini bulamadı ve sürgüne gitti. Bu arada Roma uzunca bir süredir alışkın olduğu gibi, yine siyasi çekişmelerin esiriydi.

Halk mevcut rejimi siyasi ve askerî başarısızlıkların sorumlusu olarak görüyor, dolayısıyla mevcut rejime, yani cumhuriyete taban tabana zıt olan tek adam rejimini, yoksulluk başta olmak üzere her türlü sıkıntıdan kurtuluşun adresi olarak değerlendiriyordu. (Sürgüne gitmeden önce Cicero da bu durumu görmüştü, hatta *consul*'lüğünün son günü bu konuda yaptığı konuşma halk tarafından engellenince kendisi ve mevcut devlet geleneği için acı gerçekle yüzleşmişti.) Dönemin ruhunu iyi okuyanlardan olan Pompeius, çıktığı seferden zaferle dönünce Romalıları ayağa kaldırırsa da, anayasaya bağlı kaldı ve bir hükümet darbesi gerçekleştirmedi, sadece *Senatus*'un güçlü kişileri arasında yer almakla yetindi. Ancak devamında halk nezdindeki popülerliğinin aksine *Senatus*'ta pasif kaldı, kazandığı zaferler sonrası askerlerine toprak dağıtacağı yönündeki sözünü bile *Senatus* izin vermediği için yerine getiremedi. Zamanın ruhu, MÖ 60'ların Roma'sında halkın beğenisi ve beklentileri ile *Senatus*'un beğenisi ve beklentileri arasında bir çatışma doğurdu: Halkın manevi duygularını okşayan askerî zaferlerin büyümesine, onların bir getirisi olan ganimet paylaşımına dayalı maddi kazanç beklentisi eklenince, halkın beğenisini kazanan üç asker, yani Pompeius, Crassus ve Julius Caesar, MÖ 60 yılında ilk *triumviri*'yi (üç adam yönetimi) kurdu. Halkın iradesini yerine getirme adı altında bir dizi

uygulamaya girişen bu üçlü aslında cumhuriyetin aristokratik dinamiklerini baltalıyor, böylece monarşiye uygun bir ortam hazırlıyordu. Julius Caesar tüm Gallia'yı Roma eyaleti yapınca, birden bu üçlünün halk nezdinde en popüler kişisi oldu, eski ihtirasları kabaran Pompeius, ayak oyunları ile *Senatus*'u arkasına aldı ve nispeten silik bir karakter olan Crassus'un da kenara çekilmesiyle, bu üçlü yönetim birden birbiriyle çekişen iki başlı bir yapıya dönüştü. Cumhuriyetçi *Senatus* Caesar'a oranla Pompeius'u kötünün iyisi olarak görüyordu, dolayısıyla onu Cicero gibi cumhuriyetin yılmaz bekçilerinden olan Cato'nun da teklifiyle, "yardımcısız *consul*" seçti, buna yumuşatılmış bir *dictator*'lük denebilir.

Caesar karşısı olan *consul*'ler yurdu savunsun diye Pompeius'u İtalya'daki tüm birliklerin başına atadı, Caesar da kendisine sığınmış halk tabakasını bahane ederek, halkın haklarını savunma gerekçesiyle Pompeius'un üzerine yürüdü. Asıl amacı ise İtalya ve Roma'yı ele geçirerek, halkın beğenisini kazandığı ve beklediği tek adam, yani kurtarıcı olmaktı.

Pompeius ve arkasındaki *senator*'ler halktan destek bulamayınca Roma'yı terk ettiler, Caesar halkın da desteğiyle savaşmadan Roma'ya girdi ve iki ay içinde tüm İtalya'yı ele geçirdi. MÖ 49 yılında artık Roma'nın hâkimiydi. Caesar sırasıyla Sicilya, Sardinia ve İspanya'ya egemen oldu. Pompeius ise Yunanistan'da büyük bir ordu oluşturabildi. İki liderin komutasındaki ordular Thessalia'da bulunan Pharsalus kasabasında çarpıştı ve Pompeius ağır bir yenilgi alarak kaçtı; bu, iç savaşın sonuçlandığını gösteriyordu, kazanan Caesar'dı. Ancak onun da egemenliği çok sürmedi, MÖ 44 yılının 15 Mart'ında *Senatus*'ta cumhuriyetçilerin tertibiyle öldürüldü.

Sürgün cezasına çarptırılarak devlet yönetiminden uzaklaştırılan Cicero, MÖ 58 yılının 23 Mayıs'ında, manen çökmüş bir halde Yunanistan'daki Thessalonica'ya vardı,

yaklaşık bir sene sonra, *Senatus* kararıyla sürgünden geri çağrıldı, MÖ 57 yılının 5 Ağustos’unda İtalya’ya döndü. Yeniden siyasete atılmak istediye de, siyasi açıdan Caesar’a karşı olması, onu devletin üst kademelerinden uzak tuttu, sadece MÖ 51’in Mayıs’ından, MÖ 50’nin Kasım’ına kadar Cilicia’da *proconsul*’lük görevini üstlendi. Cicero, Pompeius ile Caesar arasındaki iç savaşta *Senatus* gibi Pompeius’un tarafını tuttuğu izlenimini veriyordu. Ancak Atticus’a yazdığı kimi mektuplardan da anladığımız üzere, Roma’nın esenliği için her iki güç odağına da tavsiyelerde bulunmuş ve iç savaşın sonlanmasını istemiştir. Bu noktada Cicero kendisini güncel politik gelişmelerden uzak tutan filozof Platon’la özdeşleştirmiştir ve iç savaş yaşanırken politikadan uzak kaldığı için duyduğu pişmanlıktan, felsefeyle uğraşmak ve tavsiyede bulunmak suretiyle devletine hizmet etmiş olduğu düşüncesiyle kurtulmak istemiştir.

Caesar MÖ 49 yılında İtalya’yı ele geçirince, Cicero Roma’dan kaçtı ve daha sonra Pompeius’un karargâhının bulunduğu Illyria’ya geçti. MÖ 48 yılında Pompeius’un ordusuyla birlikte Pharsalus’a gelen Cicero, burada Pompeius’un yenilgisine şahit oldu ve Roma’ya geri döndü. İlginç bir şekilde Caesar Cicero’yu affetti, Cicero bu davranışı Caesar’ın mevcut cumhuriyet rejimini diri tutacağı şeklinde yorumladıysa da, çok geçmeden yanıldığını anladı. Cicero Caesar’ı öldüren cumhuriyetçi tertibe doğrudan katılmadı ancak bu eylemi devletin ve rejimin iyiliği için haklı gördü, *De Officiis*’in (Yükümlülükler Üzerine) farklı yerlerinde savunduğu gibi, onun için devletin iyiliği her yasanın ve yükümlülüğün üzerindeydi, gerekirse tiran da öldürülebilirdi. Örneğin 2.23’te şöyle der:

“Birçok kişinin öfkesine asla karşı konulamaz. Sadece ordularla baskı altına alınmış devletin katlandığı ve öldükten sonra kendisine daha fazla itaat ettiği o tiranın ölümü, ondaki öfkenin onu ne kadar büyük bir yıkıma sürüklediği-

ni göstermez, diğer tiranların da sonu benzer olmuş, neredeyse hiçbir tiran böyle bir sondan kaçamamıştır.”¹

Cicero bu yaklaşımını Caesar’ın ardından da sürdürdü, zira Caesar’ın öcünü alacağına dair halkın önünde yemin eden Marcus Antonius da tek adamlık hayalleri kurup, bu uğurda Caesar’ın yeğeni Octavianus’la mücadeleye girişince, Cicero’nun devleti ve rejimi savunan tavrı değişmedi. MÖ 43 yılında Marcus Antonius, Octavianus ve Lepidus ikinci *triumviri*’yi kurdu, Cicero’nun gözünde Antonius Caesar’ın, Octavianus ise Pompeius’un rolünü üstlenmiş gibiydi, dolayısıyla Cicero MÖ 44-43 yıllarında, Marcus Antonius’u kötüleyen *Philippicae* konuşmalarını yaptı, Octavianus’u övdü, onun üvey babası Caesar’la aynı hataya düşmeyeceğini düşünüyor ancak yanılıyordu. Antonius ile Octavianus’un başını çektiği ikinci *triumviri*’nin ilk icraatı, düşmanlarını ve olası rakiplerini fişlemek oldu, Cicero ve kendisi gibi düşünen cumhuriyet yanlıları, isimlerini kara listede gördü. Cicero desteklediği Octavianus’un ihanetine uğradı, gördüğü onca şeyden sonra bu ihanete şaşırمامış olmalı. MÖ 43 yılının 7 Aralık’ında Formiae’daki evinde yakalandı ve kellesini görevli askerin kılıcına teslim etti.

Eserleri Üzerine

Marcus Tullius Cicero sadece örnek yaşamıyla bile düşünce dünyası üzerinde büyük bir etki bırakmıştır, bununla birlikte her çağdan farklı düşünce adamları onun Roma’yı birey, geleneksel toplum düzeni ve devlet üçgeninde ele alan eserlerini tekrar tekrar okumuş, her okumada onun zamanın ötesine ve her çağın insanına seslenen tespitlerini ciddiye almıştır.

1 Cicero, *Yükümlülükler Üzerine*, çeviren C. Cengiz Çevik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s.79.

Cicero'nun eserleri yaşamıyla paraleldir. Şiirle başlayan yazın hayatı suyun zaman içinde yolunu bulması misali, onun asıl yeteneği olan düzyazıya geçmesiyle değişmiştir. Avukatlık mesleği gereği yaptığı savunma ve suçlama konuşmaları Cicero külliyyatının ilk dönem eserlerini oluşturur, zaman içinde bunlara teknik eserler de eklenir: Genel olarak kabul edildiği üzere, MÖ 84 tarihli hatipler için el kitabı hüviyetindeki, dört kitaptan oluşan fakat günümüze sadece iki kitabı ulaşan *De Inventione* Cicero'nun ilk düzyazı eseri idi. Bununla birlikte Cicero ilk konuşmasını MÖ 81 yılında Quinctius isminde birini savunmak için yaptı (*Pro Quinctio*). Bunu, bir sene sonra isminin geniş kitlelerce duyulmasını sağlayan Sextus Roscius savunması izledi (*Pro Roscio*). On sene kadar sonra, MÖ 70 yılında Gaius Verres'in savcı seçimiyle ilgili olarak Quintus Caecilius'a (*Divinatio in Caecili-um*) ve dostu Hortensius'un savunduğu Verres'e (*In Verem*) suçlama konuşmaları yaptı. MÖ 69 yılında *Pro A. Caecina*, *Pro M. Fonteio* ve *Pro M. Tullio*; üç sene sonra, MÖ 66 yılında *Pro Cluentio* ve *Pro Lege Manilia* konuşmalarını yaptı. MÖ 63 yılında, *consul*'ken, Catilina konuşmalarıyla (*In Catilinam*) tertip hazırlığını bastırdı, yine aynı yıl içinde *Contra Rullum*, *Pro Murena*, *Pro C. Rabirio Perduellionis* ve *De Lege Agraria* konuşmalarını yaptı. Bir yıl sonra, MÖ 62'de meşhur *Pro Archia* ve *Pro Sulla*, MÖ 59'da *Pro Flacco*, MÖ 57'de *De Domo Sua*, *Post Reditum ad Quirites* ve *Post Reditum ad Senatum*, MÖ 56'da *Pro Balbo*, *Pro Caelio*, *Pro Sestio*, *In Vatinius*, *De Haruspicum Responsis* ve *De Provinciis Consularibus* konuşmalarını yaptı.

MÖ 55'te Cicero biri konuşma biçiminde, biri de teknik olmak üzere iki eser kaleme aldı: Hatiplik sanatını/mesleğini incelediği *De Oratore* eseri ve *In Pisonem* konuşması. MÖ 54'te *Pro Plancio* ve *Pro C. Rabirio Postumo*, MÖ 52'de ise *Pro Milone* konuşmalarını yaptı, aynı sene içinde hatiplerin nasıl olması gerektiğiyle ilgili *De Optimo Genere Ora-*

torum ve Roma'daki yasaları incelediği (ölümünden sonra yayınlanan) *De Legibus* adında iki teknik eser kaleme aldı. Bir sene sonra, MÖ 51'de, Roma devletini ele aldığı *De Re Publica* adlı eserini yazdı. Devlet yaşamından iyice uzaklaştığı dönemde, MÖ 46 yılında *Brutus*, *De Optimo Genere Oratorum*, *Orator* ve *Paradoxa Stoicorum* adındaki hitabet ve felsefe konulu teknik eserlerini yayınladı, bununla birlikte aynı yıl içinde, *Pro Ligario* ve *Pro Marcello* savunmalarını yaptı. Kızı Tullia'nın öldüğü MÖ 45 Cicero için hüznün yılı oldu ve teselli bulma ümidiyle kendisini felsefeye verdi: *Academica*, *De Finibus Bonorum et Malorum*, *Disputationes Tusculanae*, *De Natura Deorum* bu yılın eserleridir. Cicero aynı yıl içinde son savunması olan *Pro Rege Deiotaro* konuşmasını da yaptı. MÖ 44 Cicero'nun, deneyimini birey, toplum ve devlet üçgeninde kalemine döktüğü son yıl oldu: *Topica*, *Cato Maior De Senectute*, *De Amicitia*, *De Divinatione*, *De Fato* ve *De Officiis* bu yılın eserleridir. MÖ 43'te, öldürülmeden önce *Philippicae* konuşmalarını yaptı.

De Senectute ya da Yaşlılık Üzerine

Cicero, bir yıl sonra öleceğinden habersiz bir şekilde *Yaşlılık Üzerine*'yi yazdığında altmış iki yaşındaydı. Eseri yakın dostu Titus Pomponius Atticus'a adayan Cicero, yaşlılıkla ilgili görüşlerini diğer birçok felsefe eserinde olduğu gibi, Platon'un eserlerini örnek alarak diyalog şeklinde aktarmak istedi. Buna göre Platon'un Sokrates'i gibi, Cicero da bu eserinde kendisini değil, Latin edebiyatında Büyük (Maior), Bilge (Sapiens) ya da *ensor* olarak da bilinen, ünlü Romalı devlet adamı Marcus Porcius Cato'yu (MÖ 234-149) esas konuşmacı olarak seçti, başka deyişle yaşlılığı kurgusal bir diyalogla, onun ağzından anlattı. Cato'nun dostu olan Scipio ve Laelius da diyalogun sadece başında konuya ilişkin soru ve talepleriyle yer alır.

Cato MÖ 234'te Tusculum'da, bir Plebs ailesinin ferdi olarak dünyaya geldi. Gençliği zorluk içinde geçti, Güney İtalya'da Fabius Maximus'un komutasında Hannibal'e karşı savaştı (MÖ 212 ve 209), Nero'nun komutasında muhtemelen *militaris tribunus* (MÖ 207), Sicilya ve Africa'da Scipio'nun komutasında *quaestor* (MÖ 204) olarak hizmet etti. İspanya'da *consul* (MÖ 195), Thermopylae'de *legatus* olarak Antiochus'a karşı alınan zaferde büyük rol oynadı. Plebs kökenli olmasına rağmen aristokrasinin savunucusu olan Cato ömrünün sonuna dek, savaşta ve barışta Roma'nın mevcut rejimini, halkını ve geleneksel kültürü korumaya çalıştı. Bu çoğunlukla aşırıya kaçan korumacı bir tavidir. Nitekim Roma'nın politik ve askeri zaferlerine bağlı olarak Akdeniz bölgesine hâkim olmaya başladığı bir dönemde, bölgede etkin olan Yunan eğitimi, kültürü, edebiyatı ve felsefesinin Roma'ya tümüyle zararlı olduğunu düşündü. Bu yeni yaşam anlayışına karşı eski eğitim sistemini, Romalı değerleri ve Latin dilini şiddetli bir şekilde savunmaya girişti. Bunun için küçük fragmanlar dışında günümüze ulaşmayan *Origines*, *De Agri Cultura*, *Dicta Memorabilia*, *De Medicina*, *De Re Militari*, *Orationes*, *De Rhetorica* ve günümüze önemli bir kısmı ulaşan *De Re Rustica* adlı eserlerini yazdı; Roma'nın tarihini, kültürünü, askerlik ve çiftçilik geleneğini genç kuşaklara aktarmak istedi.

Sadece yazdığı eserlerde değil, kendisinden sonra yazılmış olan başka eserlerde de onun Roma kültürüne katı bağlılığı ve yabancı düşmanlığı sıklıkla vurgulanmıştır. Örneğin Plutarchus'a göre Yunan felsefesinden nefret ediyor, Yunan kültürü ve eğitimiyle alay ediyordu, Sokrates bile onun gözünde "ülkesinin âdetlerine karşı gelip vatandaşları yasaların aleyhine olan düşüncelere çekerek tiran olmaya çalışan büyük bir gevezeydi."² Keza yine Plutarchus'a göre, Cato Yunan hekimlerinden bile şüpheleniyor, Roma gençliğini

2 Plutarchus, *Cato Maior* 23.1.

hasta etmelerinden korkuyordu.³ Dolayısıyla Yunan edebiyatını da Roma'daki her şeyi bozacak yabancı bir unsur olarak görüyordu.⁴ Ancak Cicero'nun *Yaşlılık Üzerine*'nin başında da belirttiği gibi, Cato ömrünün sonuna doğru, yoğun bir şekilde Yunan edebiyatı üzerine çalıştı. Cicero'ya göre, Cato bu sayede eskiye göre daha bilgili oldu. Nitekim eser boyunca sadece Roma değil, Yunan ve Pers tarihinden de örnekler verir, farklı yabancı düşünürlerin görüşlerini paylaşır. Hem bilgili olmasının, hem de dostlarında hayranlık uyandıracak kadar yaşlılığa katlanabilen, onu bir sorun olarak görmeyen karakterinin, Cato'yu bu eserin esas anlatıcısı yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Cato'nun eserdeki yaşlılıkla ilgili görüşlerinin gerçekten ona ait olup olmadığını bilmiyoruz, bunlar Cicero'nun başkalarından duyduğu ya da ona yakıştırdığı görüşler olabilir. Ancak eserin başındaki yaklaşımından anladığımız kadarıyla, bunlar Cicero'nun da benimsediği görüşlerdir. Bu görüşleri özetleyecek olursak, her şeyden önce yaşlılık insan ömrünün diğer çağları olan çocukluk, gençlik ve olgunluk gibi doğal bir aşamasıdır. Yaşlılıkta yaşamı zor kılan yaşlılığın kendisi değildir, insan gençlikte yaptığı hatalardan ötürü yaşlılığını katlanılamaz kılar. Bunun en önemli kanıtı, birçok kişinin yaşlıyken bile hiçbir zorluk çekmeden çalışmayı sürdürüyor olmasıdır. Ancak insan yaşlıyken, gençliğinde olduğu gibi bedensel açıdan güçlü değildir, dolayısıyla çalışması daha çok zihinsel olacaktır, örneğin devlete ve topluma hizmet etmek istiyorsa edindiği bilgileri diğer insanlara aktaracak, otoritesi ve saygınlığıyla gençlere yol gösterecektir. Ayrıca yaşlılık insana tümüyle hazdan yoksun bir yaşam deneyimi sunmaz, kendisinin çiftlik yaşamı deneyimini hatırlatan Cato, insanlara yaşlılık dönemlerinde keyif verecek uğraşlar bulmalarını tavsiye ediyor görünür. Bununla birlikte yaşlı-

3 Plutarchus, *Cato Maior* 23-3-4.

4 Plinius, *Naturalis Historia* 29.14; Plutarchus, *Cato Maior* 23.2.

lık insana kaçınılmaz olarak ölüme yaklaştığını hatırlatır, bu birçok insanı yaşlılığında karamsarlığa sürükler. Cato'ya göre bu, ruhun temel doğasını bilmemekten kaynaklanan, hatalı bir karamsarlıktır, zira ruhun ölümsüz olduğunu bilen biri artık yeryüzünde bitmek bilmeyen sıkıntılarla deneyimlenen, geçici bedensel yaşamı önemsemeyecektir. Cicero'nun *Tusculanae Disputationes*'in birinci ve *De Re Publica*'nın son kitabında da savunulan bu düşünce Platoncu ve Stoacı felsefenin izlerini taşır, insanın bedensel ölümüyle birlikte ruh hen daha yüce bir konuma yükseleceğini varsayar.

Yöntem Üzerine

Cato ismi, eserin farklı elyazmalarının başlığında farklı şekillerde geçer, örneğin *Cato Maior vel De Senectute* (Yaşlı Cato veya Yaşlılık Üzerine), *Catonis De Senectute* (Cato'nun Yaşlılık Üzerine'si), *De Sententiis Catonis De Senectute* (Cato'nun Yaşlılıkla İlgili Görüşleri Üzerine). Bununla birlikte eserin sadece Cato Maior (Yaşlı Cato) ya da sadece *De Senectute* (Yaşlılık Üzerine) olarak adlandırıldığı elyazmaları da vardır.⁵ Cicero ise bu eserden bahsederken üç defa *Cato Maior*,⁶ iki defa da sadece *Cato* başlığını kullanmıştır.⁷ Cicero'dan sonra yaşamış olan Latin yazarları ise *Cato Maior*⁸ ve *De Senectute*⁹ başlıklarını tercih etmiştir. Metnin farklı dillere yapılan eski ve modern çevirilerinde de farklı tercihler söz konusudur, örneğin İngilizce çevirilerde

5 Elyazmalarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Cicero *Cato Maior De Senectute*. Ed. J. G. F. Powell. Cambridge University Press, 2004: 93.

6 Cicero, *Laelius De Amicitia* 4; *De Officiis* 1.151; *Epistulae Ad Atticum* 14.21.3.

7 Cicero *De Divinatione* 2.3; *Epistulae Ad Atticum* 16.3.1; 16.11.3.

8 Örneğin Lactantius, *Institutiones Divinae* 6.20.4.

9 Örneğin Valerius Maximus 8.13 ext. 1. Plutarchus da (Cato 17 ve Flamininus 18) aynı başlığın Yunancasını (Περὶ γῆρας) tercih etmiştir.

Cato Maior ismi başlıkta tercih edilmezken,¹⁰ Fransızca çevirilerde bu isim de yer alır.¹¹ Daha önce Ayşe Sarıgül tarafından yapılan çevirinin başlığı ise “İhtiyarlık”tır.¹² Kuşkusuz bu kullanımların hiçbiri yanlış değildir, hedef dildeki duyuşa uygun olarak herhangi biri tercih edilebilir, biz de burada “Yaşlı Cato veya Yaşlılık Üzerine” başlığını tercih ettik.

Çeviride temel aldığımız Latince metnin künyesi şudur: *M. Tulli Ciceronis De Re Pvblica, De Legibus, Cato Maior De Senectute, Laelius De Amicitia*. Ed. J. G. F. Powell. Oxford University Press, 2006: 269-315. Dipnot ve açıklamalarda kullandığımız kaynaklar ise şunlardır: Cicero, *Cato Maior De Senectute*. Ed. J. G. F. Powell. Cambridge University Press, 2004; Cicero *De Senectute (Cato Maior): A Dialogue on Old Age*. Ed. J. H. Allen, W. F. Allen ve J. B. Greenough. Ginn Brothers, 1875; Cicero, *İhtiyarlık*. Çev. Ayşe Sarıgöllü, MEB Yayınları, 1992. Türkçede yaygın olarak kullanılanlar hariç, tüm özel isimlerin metindeki Latincelerini kullandık.

C. Cengiz Çevik

10 Örneğin “On Old Age” (Selected Works başlığı altında). Çev. M. Grant, Penguin Books, 1971; “On Old Age”. Çev. W. A. Falconer, (Loeb Classical Library) Harvard University Press, 1923.

11 Örneğin “Caton l’Ancien, ou de la vieillesse”. Çev. Lorquet, 1864; “Caton l’Ancien. De la vieillesse”, Les Belles Lettres, 1989; “De la vieillesse. Caton l’Ancien”, Çev. P. Wuilleumier, Jean-Noel Robert, 2003.

12 Cicero, “İhtiyarlık”, Çev. Ayşe Sarıgül, MEB Yayınları, 1992.

Yaşlı Cato veya Yaşlılık Üzerine

[11] “Ey Titus, ne olacak ödölüm,
Yardım etsem, dindirsem
İçine yerleşerek, kalbinde dönüp duran kaygıyı?”¹

“Fazla malı mülkü olmasa da, güvenilir olan o adamın” Flamininus’a seslenirken sarf ettiği bu dizelerle, ben de sana seslenebilirim Atticus’um. Ancak Flamininus’a söylenen “gece gündüz kaygı içindesin Titus” sözünün senin için geçerli olmadığını da kesinkes biliyorum. Zira ruhundaki ölçülülük ve dürüstlüğün şahidiyim, dahası Atina’dan sadece bir isim değil, aynı zamanda kültür ve bilgelik getirdiğinin farkındayım.² Bununla birlikte bazen beni de ciddi bir şekilde kaygılandıran bazı konularda³ senin de kaygılandığından şüpheleniyorum, ancak bu kaygıları teskin etmek oldukça zor bir iş ve başka bir zamana bırakılmalı. Şimdi burada senin için yaşlılık üzerine bir yazı kaleme alma niyetindeyim.
[2] Müşterek bir şekilde seninle benim üzerimize binen ya da

1 Ennius, *Annales* 10.385. Bu sözler, kurgusal tarihe göre Cicero’dan yaklaşık yüz elli yıl önce yaşamış olan bir çoban tarafından Titus Quinctius Flamininus’a söylenmiştir. Cicero da dostu Titus Pomponius Atticus’a aynı dizelerle seslenmiş oluyor.

2 Atticus ismi ilkin “Atticalı, Atinalı” anlanundadır, diyalogdaki Pomponius bu ismi Yunan kültürüne olan sempatisi ve Atina’da uzun süre kalmış olmasından ötürü almıştır.

3 Roma’da yaşanmakta olan iç savaş ve Caesar’ın despotizmi kastedilmektedir.

en azından binmek üzere olan yaşlılık yükünü hem kendim, hem de senin için hafifletmek istiyorum. Bununla birlikte senin her şey gibi buna da ihtiyatlı bir şekilde, bilgece katlandığını ve katlanacağını iyi biliyorum. Ancak yaşlılık üzerine bir yazı kaleme almak istediğimde, ikimize de müşterek bir şekilde yarayacak olan bu eseri bir armağan olarak hak ettiğin aklıma geldi. Sonra bu kitabı yazmak benim için öyle keyifli bir hal aldı ki, yaşlılığın tüm sıkıntısını gidermekle kalmadı, aynı zamanda onu tatlı ve hoş bir şeye dönüştürdü. Bu yüzden felsefe ne kadar övülse azdır, felsefeye uyan biri ömründeki her çağı sıkıntısız geçirebilir.

[3] Ancak başka yerlerde de⁴ bu konudan çokça bahsettik ve sıkça bahsedeceğiz, şimdi sana gönderdiğim yaşlılıkla ilgili olan bu kitaba gelelim. Masalın saygınlığı az olur diye tüm sözü, Ciuslu Aristo'nun yaptığı gibi, Tithonus'a değil,⁵ yaşlı M. Cato'ya verdim, böylece konuşmanın daha büyük bir saygınlığı oldu. Konuşmada Laelius ile Scipio'yu, Cato'nun yaşlılığa ne kadar rahatlıkla katlandığını hayranlıkla karşılayan kişiler, Cato'yu da onlara cevap veren kişi olarak belirledim. Cato burada, kendi eserlerinde olduğundan daha bilgili görünürse, bunu iyi bilindiği üzere, yaşlılığında yoğun bir şekilde Yunan edebiyatı çalışmış olmasına ver. Daha fazla konuşmama ne gerek var, zaten Cato'nun konuşması benim yaşlılıkla ilgili tüm düşüncemi ortaya koyacak.

[II 4] SCIPIO: Çoğunlukla C. Laelius'la birlikte, senin diğer her işte gösterdiğin üstün ve kusursuz bilgeliğe hayranlık duyarım M. Cato, ama yaşlılığın senin için ağır bir yük olmamasına bilhassa hayranlık duyuyorum. Öyle ya, yaşlılık

4 Cicero'nun felsefe konulu diğer eserleri kastedilmektedir.

5 MÖ 3. yüzyılda yaşamış olan Peripatetik filozof Ciuslu Aristo bir eserinde mitolojik karakter Tithonus'u konuşmacı yapmıştır. Tithonus sabahyıldızı olan Eos'un (Aurora) kocasıdır. Eos'un talebi üzerine tanrılar Tithonus'a ölümsüzlük bahşetmiştir, ancak Eos kocasının hiç yaşlanmamasını istemeyi unuttuğundan, Tithonus giderek yaşlanır ve ölümsüzlük kendisine ağır bir yük olur.

birçok yaşlı için öyle iğrenç bir şeydir ki, Etna'yı sırtlamak-
tan daha ağır bir yük olduğunu bile söylerler.⁶

CATO: Scipio ve Laelius, görünen o ki, hiç de zor olma-
yan bir şeye hayranlık duyuyorsunuz aslında. İyi ve mutlu
yaşama kabiliyeti bulunmayan insanlara her çağ ağır gelir.
Buna karşın her iyiliği kendinden bekleyenlere⁷ doğadaki
zorunluluğun neden olduğu bir şeyin kötü görünmesi müm-
kün değildir. Bunların başında da yaşlılık gelir, herkes ona
ulaşmayı ister, ulaştınca da onu suçlar, işte böyle büyüktür
budalalığın tutarsızlığı ve huysuzluğu! Yaşlılığın bekledikle-
rinden daha hızlı geldiğini söylüyorlar. Öncelikle, kim onları
böyle yanlış bir düşünceye sevk etti? İnsanın gençlikten yaşı-
lılığa geçişi, çocukluktan gençliğe geçmesinden daha mı hızlı
oluyor? Sonra, yaşlılık seksen yaşındayken, sekiz yüz yaşın-
dakine göre daha ağır gelmez ki insana. Zira geçmiş zaman
ne kadar uzun olursa olsun, budala birinin yaşlılığını hiçbir
teselli hafifletmeyecektir. ^[5] Bilgeliğime hayranlık duyuyor-
sanız (keşke bu düşüncenize ve ismime⁸ layık olsam!), ben
sadece en iyi rehber olan doğayı tanrı gibi izleyip önünde
eğildiğim için bilgeyim. Doğanın beceriksiz bir şair gibi, ya-
şamın diğer kısımlarını iyi yazıp da son sahneyi es geçmesi-
nin gerçekte hiçbir ilgisi yok. Aksine ağaçlardaki meyvelerin
ve topraktaki ürünlerin mevsiminde olgunlaşarak kuruması
ve düşmesi gibi, insan ömrünün de bir sonunun olması kaçır-
ılmazdır, bilgeye düşen buna uysallıkla katlanmasıdır. Dev-
lerin tanrılarla savaşması da doğaya karşı gelmekten farklı
bir şey miydi?⁹

6 Mitolojideki Enceladus'un Etna Yanardağı'na gömülmesine gönderme.
Hikâye için bkz. Euripides, *Ion* 209-211; Vergilius, *Aeneis* 3.578-582.

7 Cato burada özellikle Stoacıları kasteder.

8 Ya "keskin zekâlı" anlamındaki catus sıfatından türemiş olan Cato ya da
ona yakıştırılmış "Bilge" anlamındaki Sapiens ismi kastedilmektedir.

9 Homeros ve Hesiodos'ta geçmeyen, muhtemelen daha sonra uydurulmuş
olan bir hikâyeden söz ediliyor. Bu hikâyeye göre devler baştanrı Zeus'a
isyan eder ve ceza olarak yerin altına gömülürler.

[6] LAELIUS: Doğru, Cato, Scipio adına konuştuğumu da varsayarak, madem yaşlanmayı umut ediyoruz ya da en azından arzuluyoruz, o halde senden, gittikçe daha da ağırlaşan bu çağa hangi çarelerle daha kolay katlanabileceğimizi öğrenirsek, çok memnun olacağız.

CATO: Madem dediğin gibi ikiniz de memnun olacaksınız, o halde bunu yapacağım Laelius.

LAELIUS: Bizim de geçeceğimiz uzun bir yolu tamamladığın için Cato, sana zahmet olmayacaksa, vardığın yerin nasıl görüldüğünü öğrenmek istiyoruz.

[7] CATO: Elimden geldiğince anlatacağım Laelius. Yaşıtlarımın sızlanmalarını çok dinledim. Öyle ya, eski bir deyişe göre, yaşlılar çok kolay bir araya gelir, aynı zamanda yaşlıtlarım olan eski *consul*'ler Gaius Salinator¹⁰ ve Spurius Albinus¹¹ sızlanıp dururdu; neymiş, onlarsız bir yaşamı düşümedikleri hazzlardan artık yoksunlarmış ve geçmişte kendilerine saygı duyan kimseler artık onlara aldırış etmiyormuş. Bana asıl suçlanması gereken şeyi suçlamıyorlar gibi gelirdi. Asıl suç yaşlılıkta olsaydı, diğer bütün yaşlılar gibi benim de aynı dertlerden muzdarip olmam gerekirdi. Oysa öyle insanlar tanıyorum ki, yaşlılığa hiç sızlanmadan katlanıyorlar, ne ihtirasların zincirlerinden kurtulmalarını öfkeyle karşılıyor, ne de yakınları tarafından hor görülüyorlar. Bu tür sızlanmaların suçu yaşta değil, karakterde. Huysuz ve geçimsiz değil, aksine ılımlı olan yaşlılar katlanılabilir bir yaşlılık sürer; arsızlık ve geçimsizlik yaşamın her çağında bunalıma neden olur.

[8] LAELIUS: Dediğin gibi Cato, ancak ya biri çıkar da, malın mülkün ve saygınlığından ötürü yaşlılığın sana daha katlanılabilir görüldüğünü ve çoğu kişi için bunun imkânsız olduğunu söylerse?

CATO: Bunda doğruluk payı var Laelius, ancak her şey buna bağlı değil. Themistocles bir tartışmada, "Parlak şö-

¹⁰ MÖ 188 yılı *consul*'ü.

¹¹ MÖ 186 yılı *consul*'ü.

retini kendine değil, vatanına borçlusun,” diyen Seriphuslu birine şöyle cevap vermişti: “Hercules aşkına, ben Seriphuslu olsaydım elbette tanınmayacaktım ama sen Atinalı olsaydın da tanınmayacaktın.”¹² Aynısı yaşlılık için de söylenebilir. Yaşlılık çok fakir olana, bilge de olsa kolay gelmez; buna karşın akılsız olana, onca zenginlikte bile ağır gelir. ^[9] Ey Scipio ve Laelius, yaşlılığa karşı en uygun silahlar ilimler ve erdemlerin eyleme dökülmesidir. Yaşamın her çağında geliştirdiğin bu iki unsur, uzun ve zahmetli bir yaşam sürdüğünde muazzam ürünler verir. Bunun nedeni, bu unsurların sadece yaşamın sonunda bile (en önemli an budur) seni aldatmayacak olması değil, aynı zamanda onlar sayesinde iyi bir yaşam sürüldüğü bilincinin ve birçok faydalı iş yapıldığı düşüncesinin en tatlı şey olmasıdır.

[IV 10] Ben gençken Tarentum’u¹³ geri alan yaşlı Quintus Maximus’u¹⁴ yaşıttım gibi sevdim, zira o adamın insana sempatik gelen bir ciddiyeti vardı, yaşlılık karakterini değiştirmemişti. Gerçi ona yakınlık duymaya başladığımda yaşı fazla ilerlememişti, sadece biraz geçkindi. Ben doğduktan sonra ilk defa *consul* olmuştu.¹⁵ Onun dördüncü *consul*’lüğünde, gencecik bir asker olarak Capua’ya,¹⁶ beş yıl sonra da Tarentum’a gittim. Dört yıl sonra *quaestor*¹⁷ seçildim, Tuditanus ve Cethegus’un *consul*’lükleri sırasında¹⁸ görevi-

12 Ünlü Atinalı komutan ve devlet adamı Themistocles uyguladığı politikayla Atina’nın bir deniz gücü olmasını sağlamıştır. Herodotos’a göre (8.125) buradaki söz, Themistocles’in Lacedaemon’da (Sparta) saygı görmesi üzerine Belbinalı biri tarafından söylenmiştir. Seriphus ise küçük kayalık bir adadır. Mitolojide Danae ile Perseus’un Acrisius tarafından kovulduktan sonra yerleştiği ada olarak bilinir.

13 Güney İtalya’da bir kent.

14 Q. Fabius Maximus Verrucosus 2. Kartaca Savaşı’nda komutan olup, beşinci *consul*’lüğünde (MÖ 209) Tarentum’u almıştır.

15 MÖ 233 yılı.

16 Campania’da bir kent. Cato Capua’ya gittiğinde (MÖ 214) 20 yaşındaydı.

17 *Quaestor* cumhuriyet döneminin maliyeden sorumlu yüksek devlet memurudur.

18 MÖ 204 yılı.

mi sürdürdüm, bu aynı zamanda, artık yaşlanmış olan Q. Maximus, Cincius'un armağanlar ve bağışlarla ilgili yasa-sının¹⁹ savunucusu olduğu dönemdi. Bu adam yaşı hayli ilerlemiş olmasına rağmen genç biri gibi savaşıyor, gençlik heyecanı ile parıldayan Hannibal'i²⁰ sabrıyla yatıştırıyordu, bizim bildik Ennius'umuz²¹ bunu açıkça dile getirir:

“Bir adam bizim için gecikme sağlayarak devleti
iyileştirdi,²²
Avamın düşüncelerini devletin esenliğinin önüne koymadı,
Bu yüzden bu adamın şanı daha da parlıyor bugün.”²³

[11] Gerçekten de Tarentum'u ne uyanıkça, ne planlı almıştı! Kulaklarımla duydum, kenti kaybettikten sonra kaleye kaçan Salinator ona kibirli bir dille, “Quintus Fabius, benim sayemde Tarentum'u geri aldın,” deyince o da gü-lerek, “Kuşkusuz öyle, sen kenti kaybetmeseydin, onu asla geri alamazdım,” diye cevap vermiştir.²⁴ Gerçekten de savaş-ta olduğu kadar sivil yaşamda da²⁵ başarılı biriydi. İkinci kez *consul*'ken, diğer *consul* Spurius Carvilius da öylece durur-

19 Marcus Cincius Alimentus tarafından teklif edilen, bu yüzden “Cincius yasası” (Lex Cincia) olarak bilinen bu yasaya göre artık avukatlar dava açıldıktan sonra armağan ya da bağış alamayacaktı.

20 2. Kartaca Savaşı'nda Kartacalıların lideri.

21 Latin şiirinin babası sayılan Ennius kendisinden sonraki birçok Romalı yazarı etkilemiştir. Ne yazık ki, eserleri burada olduğu gibi başkalarının eserlerindeki alıntılar olarak günümüze kalmıştır.

22 Q. Fabius Maximus Verrucosus'un sürekli yıpratma stratejisini uygulayarak Hannibal'in birliklerini geciktirmiş, bu yüzden “geciktiren” anlamında Cunctator adını almıştır.

23 Ennius, *Annales* 12.370.

24 Cicero burada yanlış hatırlıyor olmalı, zira M. Livius Salinator MÖ 207'de Hasdrubal'a karşı düzenlediği seferde başarılı olmuş bir komutandı, Tarentum'u kaybeden M. Livius Macatus'tu.

25 Buradaki “in toga” ifadesiyle savaş kıyafetlerinin değil, sivil yaşamı simgeleyen toga'nın giyildiği barış dönemi ve bizzat politik yaşamın kendisi anlatılmaktadır.

ken, *Senatus*'un otoritesini hiçe sayarak Picenum²⁶ ve Gallia²⁷ topraklarını bölen Plebs Tribunus'u²⁸ Gaius Flaminius'a²⁹ gücü yettiğince karşı çıkmıştı. Kendisi bir *augur*³⁰ olmasına rağmen, ister en iyi *auspicium*'lara³¹ bakılarak devletin esenliğine katkı sağlanmış olsun, isterse devletin aleyhine olacak şekilde onlara dayanılmış olsun, son kertede *auspicium*'lara dayanmanın aleyhinde konuşmaya cesaret etmişti. ^[12] On-
dan kayda değer çok şey öğrendim ama hiçbiri *consul*'lük de yapmış olan seçkin oğlunun³² ölümüne katlanmasından daha hayranlık verici değildir. Cenaze konuşması elimize geçmiştir, okuduğumuzda hangi filozofu küçümsemeyiz ki? Kuşkusuz o adam yalnızca dışarıda ve vatandaşların gözünde değil, içeride ve evinde de yüce biriydi. Ne konuşmaydı öyle, ne ilkelerdi, ne eski çağ şuuru, ne *augur* hukuku bilgisiydi öyle! Bir Romalıya göre çok okumuştur. Her şeyi, sadece yurttaki değil, yurt dışındaki savaşları da aklında tutardı. Sanki başıma gelecek olanı önceden görmüşüm, o ölünce kendisinden bir şey öğreneceğim kimse kalmayacakmış gibi, konuşmasını can kulağıyla dinlerdim.

^[V 13] Maximus'tan niye bu kadar çok bahsettim? Açık ki, yaşlılığın acınası bir şey olduğunu söylemenin doğru olmadığını göresiniz diye. Ancak herkes Scipio'lar ya da Maximus'lar gibi olamaz ki kentler aldığını, kara ve deniz muharebelerinde savaştığını, katıldığı harpleri ve zafer alay-

26 İtalya'nın doğusunda bir bölge.

27 Ren Nehri'nin ötesinde, İtalya'nın kuzeyinde kalan bölge.

28 Plebis tribunus, Patricii sınıfının müdahaleleri karşısında Plebs sınıfının haklarını korumakla yükümlü olan memur.

29 Gaius Flaminius önemli halk önderlerinden biriydi, bu yüzden Cicero gibi aristokratlar tarafından sevilmiyordu. MÖ 217'deki L. Trasimenus Muharebesinde ordusu dağıtılmış, kendisi öldürülmüştür.

30 Roma'da gökyüzündeki işaretlere bakarak tanrıların insanlara gönderdiği mesajları yorumlayan kâhin.

31 Kuşlar aracılığıyla yapılan kehanet ve bu tür kehanetin işaretleri, genel olarak kuşbiliciliği.

32 Babasıyla aynı adı taşıyan oğlu MÖ 213'te *consul* olmuştu.

larını aklında tutsun. Huzurlu, sorunsuz ve yumuşak bir ömrün yaşlılık çağı da sakin ve rahat geçer. Platon'un yaşlılığının böyle olduğunu biliyoruz, öldüğünde seksen bir yaşındaydı ve son ana dek yazmaya devam etti. Isokrates'in³³ yaşlılığı da böyleydi, *Panathenaicus* isimli kitabını doksan dört yaşında yazdığını kendisi söylüyor, sonrasında beş yıl daha yaşamıştır. Onun öğretmeni olan Leontinili Gorgias da³⁴ yüz yedi yaşına kadar yaşamış, gayretine ve çalışmasına ara vermemiştir. Niçin bu kadar uzun süre yaşamak istediği sorulunca "Yaşlılığı suçlamam için hiçbir nedenim yok," demiştir. Eğitimli bir insana yakışan, harika bir cevap bu. ^[14] Akılsızlar ise kendi kusurlarını ve suçunu yaşlılığa yükler, az önce bahsettiğim Ennius bunu yapmıyordu:

"Olympia'da³⁵ çoğunlukla sahanın sonuna vararak
Kazanan güçlü bir at gibi, şimdi yaşlılıktan muzdarip,
dinleniyor."³⁶

Kendi yaşlılığını zafer kazanmış güçlü bir atınkiyle kıyaslar. Siz de bunu hatırlayabilirsiniz, zira şimdiki *consul*'ler T. Flamininus ve M. Acilius onun ölümünden on dokuz yıl sonra göreve başladı,³⁷ Ennius, Caepio ile Philippus *consul*'lüğünde öldü,³⁸ ben de o yıl altmış beş yaşında biri olarak Voconius yasasını³⁹ yüksek sesle ve tüm benliğimle savunuyordum. Ancak o yetmiş yaşındaydı (Ennius bu kadar uzun yaşadı), en ağır yükler olduğuna inanılan iki şeye, fakirliğe

33 Atinalı ünlü hatip.

34 Aynı zamanda retorik ve felsefe öğretmeni de olan ünlü sofist.

35 Olimpiyat oyunlarının oynandığı, kutsal sayılan bölge.

36 Ennius, *Annales* 12.374.

37 MÖ 150 yılında.

38 MÖ 169 yılında.

39 Q. Voconius Saxa tarafından teklif edilen Voconius yasasına (lex Voconia) göre bireyler 100.000 as tutarındaki mal varlığını bir kadına miras olarak bırakamayacaktı, böylece soylu aileler büyük malvarlıklarını evlilik yoluyla başka ailelere kaptırmamış olacaktı.

ve yaşlılığa öyle katlanıyordu ki, neredeyse onlardan keyif alır gibiydi.

[15] Konuyu derinlemesine incelediğimde yaşlılığın acınası bir durum olarak anlaşılmasının dört nedeni olduğunu görüyorum: Birincisi iş yapmaktan alıkoyması, ikincisi bedeni zayıflatması, üçüncüsü neredeyse tüm hazlardan yoksun bırakması, dördüncüsü ise ölümden uzak olmayışıdır. Size de uygunsa, bu nedenlerin her birinin ne kadar doğru olduğunu görelim.

[VI] Yaşlılık iş yapmaktan alıkoyarmış, peki hangi işlerden? Gençlik ve kuvvetle yapılan işlerden mi? Zayıf bedenlerle, zihnen idare edilebilecek yaşlı işleri yok mu? Quintus Maximus ve gerçekten iyi bir insan olan oğlumun kayınbabası, baban Lucius Paulus⁴⁰ hiçbir şey yapmıyor muydu? Diğer yaşlılar, Fabricius'lar,⁴¹ Curius'lar,⁴² Coruncanius'lar⁴³ devleti yaptıkları planlarla ve otoriteleriyle savunurken hiçbir şey yapmıyor muydu? [16] Appius Claudius⁴⁴ yaşlılığında kör de olmuştu, buna rağmen *Senatus Pyrrhus*'la uzlaşıp anlaşma yapmaya meyledince Ennius'un da dizelere yedirdiği şu sözü söylemekten çekinmedi:

“Şimdiye dek doğru bir şekilde yerinde duran aklınız, Nereye gitti de, yolunuzu şaşırarak kadar delirdiniz?”⁴⁵

Devamı da pek etkileyicidir; zaten siz de bilirsiniz o şiiri, kaldı ki bizzat Appius'un konuşması da elimizde mevcuttur. Ayrıca Appius bunu ikinci *consul*'lüğünden on yedi yıl sonra yapmıştır, dahası iki *consul*'lüğü arasında on yıl vardır, *consul*

40 Lucius Paulus'un kızı Cato'nun oğlu Marcus'la evlenmişti.

41 G. Fabricius Luscinius MÖ 282 ve 278 yıllarında *consul*'dü.

42 M. Curius Dentatus MÖ 290, 275 ve 274 yıllarında *consul*'dü.

43 Tib. Coruncanius MÖ 280'de *consul*'dü.

44 “Kör” (Caecus) olarak da bilinen Appius Claudius MÖ 310'da *censor*, 307 ve 369'da *consul*'dü.

45 Ennius, *Annales* 9.202.

olmadan önce *censor* da olmuştur. Bu da demek oluyor ki, Pyrrhus⁴⁶ Savaşı sırasında oldukça yaşlıydı, babalarımızdan da böyle öğrendik. ^[17] O halde yaşlılıkta hiçbir iş yapamadığını söyleyenler anlamsız konuşmuş oluyor; deniz yolculuğunda kimi direğe tırmanır, kimi güvertede koşuştur, kimi sintineyi boşaltırken, kaptanın dümeni tutarak pupada öylece oturduğunu, gençlerin yaptığı türden hiçbir iş yapmadığını söyleyenleri andırıyor böyleleri, oysa kaptan çok daha önemli ve daha iyi olan işler yapar. Büyük işler kuvvet, hız ya da çeviklikle değil, düşünce, otorite ve karar verme yeteneğiyle yapılır; bunlar da yaşlılıkta azalmak şöyle dursun, daha da artar genellikle. ^[18] Asker, *tribunus*, farklı savaş türlerinde elçi ve *consul* olarak görevlendirilmiş olan ben, savaşmıyorum diye size katkı sağlamıyor görünüyorsam o ayrı. Oysa *Senatus*'a neyin, nasıl yapılması gerektiğini gösteriyorum, uzun süredir niyeti kötü olan Kartaca'ya, ondan önce ben savaş ilan ediyorum, onun tümüyle yıkıldığını görmeden bu konudaki çekincem sona ermez. ^[19] Scipio, keşke ölümsüz tanrılar dedenin yarım bıraktığı işleri yapmayı sana nasip etse! Ölümünün üzerinden otuz üç yıl geçti,⁴⁷ ancak gelecek yıllarda yaşayacak herkes onun hatırasını taşıyacak. O benim *censor*'luğumdan önceki yıl, *consul* olmamdan dokuz yıl sonra öldü,⁴⁸ ben *consul* seçildiğimde, o da ikinci kez *consul* seçilmişti.⁴⁹ Yüz yaşına kadar yaşasaydı, yaşlılığından şikâyet eder miydi? Aksine, koşarak, hücum ederek, uzaktan mızraklarla ya da yakından kılıçlarla değilse de, düşüncesiyle, aklıyla ve karar verme yeteneğiyle yararlı olurdu. Bu yetenekler yaşlılarda olmasaydı, atalarımız en yüce meclise *Senatus* adını vermezdi.⁵⁰ ^[20] Lacedaemonlar⁵¹

46 Romalılara karşı düzenlediği seferlerle bilinen Epirus kralı.

47 MÖ 185 yılı.

48 Cato MÖ 184 yılında *censor*, 195 yılında ise *consul* olmuştu.

49 MÖ 194 yılında.

50 Burada *Senatus* isminin, “yaşlı” anlamındaki *senex* kelimesinden geldiği varsayılıyor.

51 Spartalılar.

arasında da en şerefli görevlerde bulunmuş, gerçekte de yaşlı olan kişilere “Yaşlılar” adı verilir.⁵² Yabancı devletlerle ilgili anlatılanları okur ya da dinlerseniz, en büyük devletler gençler tarafından çökertilmiş, yaşlılar tarafından kurtarılmış ve ayağa kaldırılmıştır. “Merak ediyorum, o koca devletinizi nasıl bu kadar çabuk kaybettiniz?” Şair Naevius’un⁵³ *Ludus*’unda böyle bir soru sorulur. Farklı cevaplar verilir ama başlıcası şudur: “Yeni hatipler, budala yeniyetmeler ortaya çıkıp duruyordu.” Şurası açık ki, ihtiyatsızlık yeniyetmelere, sağduyu ise yaşını başını almış olanlara özgüdür.

[VII 21] Yaşlılıkta hafıza zayıflarmış. İnaniyorum ki, çalıştırmazsan ve aksak bir doğan varsa, zayıflar. Themistocles tüm vatandaşların adını ezbere biliyordu, yaşı ilerleyince Aristides’i “Lysimachus” diye selamladığını mı sanıyorsunuz?⁵⁴ Ben ise sadece şu an yaşayanları değil, onların babalarını ve dedelerini de bilirim, denildiği gibi, hafızamı kaybetmeyeyim diye mezar yazılarını okumaktan hiç çekinmem, zira onları okuyarak ölenleri hafızamda yeniden canlandırırım. Bir yaşlının, hazinesini gömdüğü yeri unuttuğunu hiç duymadım. Yaşlılar özen gösterdikleri her şeyi, mahkeme günlerini, kimden alıp kime vermeleri gerektiğini iyi hatırlarlar. [22] O hukuk danışmanları,⁵⁵ *pontifex*’ler,⁵⁶ *augur*’lar, yaşlı filozoflar ne çok şey hatırlar! Yaşlıların zihinsel yetenekleri kalır, yeter ki azimleri ve çalışmaları da sürsün, sadece seçkin ve şanlı kimselerde değil, şahsi ve sessiz bir yaşamda da bu böyledir. Sophocles⁵⁷ yaşlılığın

52 Gerusia adı verilen Lacedaemon meclisinde altmış yaş üstü olan yirmi sekiz üye ve iki yetkili yönetici bulunurdu.

53 Latin edebiyatının en eski şairidir; komediler, tragedyalar ve ilk Kartaca Savaşı’yla ilgili bir destan yazmıştır.

54 Lysimachus Aristides’in babasıydı.

55 Hukuk danışmanları (*iurisconsulti*) hukuki görüş ve kararları inceleyip yorumlayan memurlardı.

56 *Pontifex* din işlerinden sorumlu olan ve magistratus’lara hukuki meselelerde tavsiyelerde bulunan yüksek memurdur.

57 Ünlü Yunan tragedya şairi.

doruğundayken bile tragedyalar yazdı, bu azminden ötürü ailenin mal varlığını umursamadığı gerekçesiyle oğulları tarafından mahkemeye bile verildi; bizim geleneğimizde mal varlığını kötü işleten babalara nasıl karışılırsa, aynı şekilde hâkimler de Sophocles'i delirmiş gibi ailenin mal varlığından uzaklaştırmak istiyordu. Sonra, bu yaşlı adamın elinde tuttuğu, kısa süre önce yazdığı *Oedipus Colonus'ta* adlı eserini hâkimlere okuduğu ve bu şiirin bir deliye ait olup olamayacağını sorduğu anlatılır. Bu okumadan sonra hâkimlerin kararıyla beraat etmiş. ^[23] Yaşlılık bu adamı, Homeros'u, Hesiodos'u, Simonides'i,⁵⁸ Stesichorus'u,⁵⁹ daha önce bahsettiğim Isokrates'i, Gorgias'ı, önde gelen filozoflardan Pythagoras'ı,⁶⁰ Democritus'u,⁶¹ Platon'u, Xenocrates'i,⁶² sonra Zenon'u,⁶³ Cleanthes'i⁶⁴ ve sizin de Roma'da gördüğünüz, o Stoacı Diogenes'i kendi çalışmalarından alıkoydu mu? Hepsinin çalışmalarındaki hareketlilik yaşamlarına denk değil miydi? ^[24] Haydi bu tanrısal konuları⁶⁵ geçelim. Sabin çiftliğinden öyle Romalı köylüleri, komşularımı ve yakınlarımı sayabilirim ki,⁶⁶ onlar olmadan çiftlikte bir tane bile önemli iş yapılmaz; ne ekim, ne hasat, ne de ürünleri yerleştirme işi yapılabilir. Başkaları için de bu hiç de şaşılacak bir durum değildir, zira bir yıl daha yaşayabileceğini düşünmeyecek olan hiçbir yaşlı yoktur, aksine uğraştıkları işlerden kendisine hiçbir yarar gelmeyeceğini bilen yaşlılar vardır:

“Sonraki kuşak için ağaçlar dikeyor.”

58 Bir Yunan şairi.

59 Sicilyalı lirik şair.

60 Sayı mistisizmi ve ruh göçü teorisiyle bilinen filozof.

61 Atomcu filozof.

62 Platon'un öğrencisi olan Academiacı filozof.

63 Stoa felsefesinin kurucusu olan Citiumlu filozof.

64 Stoacı filozof.

65 Şiir ve felsefe konuları kastedilmektedir.

66 Cato'nun İtalya'nın merkezindeki dağlık bölgede bir çiftliği vardı.

Bizim Statius⁶⁷ *Synephebi* adlı eserinde böyle diyor. ^[25] Kuşkusuz çiftçi, yaşlı da olsa, kimin için ektiğini soran birine şöyle cevap vermekte tereddüt etmez: “Benden, bunları sadece atalarımın almamı değil, aynı zamanda torunlarıma bırakmamı isteyen ölümsüz tanrılar için!”

^[VIII] Yine Caecilius’un sonraki kuşağı düşünen yaşlı adamla ilgili sözü, şu sözlerinden daha iyidir:

“Pollux aşkına, ey yaşlılık, beraberinde getirdiğin
Diğer sorunlar bir yana, geldiğinde şu bile yeter:
İnsan uzun yaşayınca, istemediği ne çok şeyi görüyor!”⁶⁸

Görmek istediği birçok şeyi de görür, kaldı ki istemediği şey genelde gençliğinde karşısına çıkar. Caecilius şunu demekle daha büyük bir yanılgı içindedir:

“Yaşlılıktaki en acı şeyin şu olduğunu düşünüyorum:
İnsanın o yaşta başkasına rahatsızlık verdiğini
düşünmesi.”⁶⁹

^[26] Yaşlılık rahatsızlık vermekten ziyade hoş gider. Akıllı yaşlılar iyi bir karaktere sahip gençlerden nasıl hoşlanırsa, gençlik tarafından saygıyla karşılanıp sevilen insanların yaşlılığı nasıl daha katlanılabilir olursa, aynı şekilde gençler de yaşlıların öğütlerinden keyif alır, bu öğütler sayesinde erdemleri arzulamaya yönlendirilirler; zannederim siz benim için ne kadar hoşsanız, ben de sizin için o kadar hoşum. Ancak gördüğünüz gibi insan yaşlılıkta uyuşuk ve hareketsiz olmak bir yana, aksine çalışmayla doludur ve daima meşguldür, yaşamın önceki kısmında neyle ilgileniyorsa, yaşlılığında da onunla ilgilenir. Yaşlılığında yeni bir şey öğrenenler

67 Caecilius Statius Romalı komedya şairidir.

68 Caecilius, *Plocium*’dan.

69 Caecilius, *Ephesus*’tan.

de yok mu? Örneğin Solon'un⁷⁰ dizelerinde, yaşlı olmasına rağmen her gün yeni bir şey öğrendiğini söyleyerek övündüğünü görürüz, keza ben de bu yaşlı halimle Yunan edebiyatını öğrenmeyi başardım, ona sanki uzun süreli susuzluğu gidermek ister gibi hırsıyla sarıldım; böylece gördüğünüz gibi, onun sayesinde öğrendiklerim şimdi bana örnek teşkil etti. Sokrates'in yaşlılığında telli çalgı çalmaya başladığını işitince,⁷¹ aynısını yapmayı ben de istedim, (eskiler telli çalgıları çalmayı öğrenirdi) ancak tümüyle edebiyatla uğraştım.

[IX 27] Şimdi gençlikteki o kuvveti arzulamıyorum (öyle ya, yaşlılığın kusurlarından biri de buydu), keza gençken de boğa ya da fil gücünde olmayı arzulamıyordum. Hangi söz, Crotonlu Milon'un⁷² sözünden daha acınası olabilir? Milon'un artık yaşlı olduğu dönemde sahada idman yapan atletleri görünce, kendi kaslarına bakarak şöyle dediği anlatılır: "Ah ah, bunlar artık birer ölü!" Ey aptal adam, kasların senden farklı değil ki, şöhretini kendin sayesinde değil, kolların ve kasların sayesinde kazandın. Vatandaşlar için hukuk ilkelerini kaleme alan Sextus Aelius,⁷³ ondan çok seneler önce yaşamış olan Tiberius Coruncanius⁷⁴ ve Publius Crassus⁷⁵ hiç böyle yakınmamıştı, her biri son nefesine kadar sağduyusunu korudu. [28] Hatibin yaşlılığında gücünü yitirmesinden çekiniyorum, zira onun becerisi sadece zihnine değil, aynı zamanda ciğerine ve kudretine de dayanıyor. Bu beceri, nasıl olduğunu bilmiyorum ama yaşlılık dönemindeki ak saçlıların sesinde tam anlamıyla canlanır, bugüne dek bu canlılığı ben de yitirmedim, yaşımı görüyorsunuz. Ancak buna rağmen bir yaşlıya yakışan sakin ve dingin bir

70 Atinalı ünlü şair ve yasa koyucu.

71 Bkz. Platon, *Menexenus* 235e; *Euthydemus* 272c.

72 Magna Graecia'daki bir kent olan Croton'da doğmuş ünlü bir atlet.

73 MÖ 198 yılında *consul*, 194'te *ensor*'du.

74 Plebs sınıfından çıkmış ilk *pontifex*'tir.

75 P. Licinius Crassus MÖ 205 yılında *consul*, 212-183 arasında *pontifex maximus*'tu.

konusmadır. Çoğunlukla dili etkileyici olan yaşlı birinin iyi hazırlanmış, sakın konuşması kendisine dinleyici bulur. Bir insan bunu kendi başına başaramasa da, bir Scipio'ya ya da Laelius'a öğretebilir! Öyle ya, etrafı gençliğin öğrenme arzusuyla çevrilmiş yaşlılıktan daha tatlı ne var? ^[29] Yoksa gençleri eğitme, yetiştirme ve onlara görev üstlenme yükümlülüğünü tümüyle aşılama kudretini yaşlılığa yakıştırmayacak mıyız? Hangi iş bundan daha üstün olabilir? Bana kalırsa Gnaeus Scipio, Publius Scipio,⁷⁶ iki atan Lucius Aemilius⁷⁷ ve Publius Africanus⁷⁸ soylu gençlerle dostluk kurmaktan mutlu görünüyordu; kocadılar ve kuvvetleri azaldı diye hayırlı ilimlerin öğretmenlerinin mutlu olmadığını düşünmemeli. Bu kuvvet eksikliği genelde yaşlılıktan ziyade gençlikteki hatalardan kaynaklanır, şehvet düşkününü olan, ölçsüz gençlik, yaşlılığa dermansız bir beden bırakır. ^[30] Xenophon'a göre⁷⁹ Cyrus ölürken yaptığı konuşmada, yaşlandığı halde yaşlılığın, kendisini, gençliğindekinden daha güçsüz hissettirmediğini söylemiştir.⁸⁰ *Consul*'lüğünden dört yıl sonra *pontifex maximus* yapılmış ve bu rahiplik görevi yirmi iki yıl sürmüş olan Lucius Metellus'un,⁸¹ ömrünün sonunda olmasına rağmen gençliğini aratmayacak kadar gücünün yerinde olduğunu çocukluğumdan hatırlıyorum. Bu benim yaşlılığıma ve ömrüme uysa da, kendimden bahsetmeme gerek yok.

[X 31] Homeros'taki Nestor'un sürekli kendi erdemlerinden bahsettiğini⁸² biliyorsunuz değil mi? Üç insan nesli gör-

76 Bu iki kardeş 2. Kartaca Savaşı'nın ilk yıllarında orduda görev almıştır.

77 L. Aemilius Paulus MÖ 216 yılında *consul*'dü.

78 2. Kartaca Savaşı'nda komutandı, Hannibal'i Zama'daki son muharebede yendi, tüm zamanların en büyük askerî dehalarından biri olarak sayılır. MÖ 199 yılında *censor* seçildi.

79 Yunan tarihçi.

80 Herodotos ve Ctesias Pers Kralı Cyrus'un muharebede öldüğünü söyler, dolayısıyla buradaki aktarım tartışmalıdır.

81 L. Caecilius Metellus MÖ 231 ve 247 yıllarında *consul*, 243'ten 222 yılına kadar ise *pontifex* olarak hizmet etmiştir.

82 Homeros, *İlyada* 1.260; 11.668.

müştü, haklı olarak aşırı böbürleniyordu, kibirli ve geveze görünme korkusu yoktu. Nitekim Homeros'un da dediği gibi, "dilinden baldan tatlı bir konuşma akıyordu,"⁸³ bu tatlılık için de beden kuvvetine ihtiyaç duymuyordu. Bununla birlikte Yunanistan'ın o meşhur önderi, Ajax'a değil, Nestor'a benzeyen on adamı olmasını ister, bu gerçekleştiğinde Troia'nın kısa sürede yıkılacağından şüphesi yoktur.⁸⁴

[32] Ancak şimdi kendime döneyim. Seksen dört yaşımdayım. Cyrus'un övündüğü şeyle ben de övünmek isterdim, yine de diyebilirim ki, Kartaca Savaşı'nda asker, aynı savaşta *quaestor*, İspanya'da *consul* ya da dört yıl sonra Manius Acilius Glabrio'nun *consul*'lüğü sırasında⁸⁵ Thermopylae'de *tribunus militaris*⁸⁶ olduğum zaman sergilediğim kuvvetim yok, ama sizin de gördüğünüz gibi, yaşlılık beni tümüyle çökertmedi, belimi bükmedi; ne meclis, ne kürsü, ne dostlarım, ne müvekkillerim ne de misafirlerim o kuvvetimi özlüyor. "Yaşlıyken uzun süre yaşamak istiyorsan, erken yaşlan," uyarısında bulunan, yüceltilmiş o eski deyişe kesinlikle katılmıyorum. Gerekenden önce yaşlanmaktansa, uzun süre yaşlı olarak yaşamamayı tercih ederim. Bugüne kadar benimle görüşmek isteyen hiç kimseye işim olduğunu söylemedim.

[33] Kuvvetim ikinizin kuvvetinden de az. Siz de komutan Titus Pontus'un kuvvetine sahip değilsiniz, bundan dolayı o sizden daha değerli mi oluyor? Kuvvetin bir ölçüsü olmalı, insan ulaşabileceğine uzanmalı, böylece yitirdiği kuvveti büyük bir özlemle anmayacaktır. Milo'nun Olympia sahasına sırtında bir öküz taşıyarak girdiği anlatılır. Sana böyle bir beden kuvvetinin mi, yoksa Pythagoras'ın zihin kuvvetinin mi verilmesini isterdin?⁸⁷ Neyse, elindeyken bu nimetten yarar-

83 Homeros, *İlyada* 2.249.

84 Homeros, *İlyada* 2.370. Nestor bilge yaşlılığın, Ajax ise bedenen güçlü gençliğin simgesidir.

85 MÖ 191 yılında.

86 Bir lejyonun yüksek rütbeli komutanı.

87 Kimilerine göre Milo Pythagoras'ın öğrencisidir.

lan, kaybedince onu arama, tabii gençlerin çocukluğu, yaşı biraz ilerlemiş olanların da gençliği aramaları gerekmiyorsa! Ömrün belli bir akışı vardır, doğanın yolu tek ve basittir. Ömrün her dönemine, kendisine has bir yapı bahşedilmiştir; çocukların zayıflığı, gençlerin haşinliği, orta yaşın ağırbaşlılığı ve yaşlılığın olgunluğu vardır ve doğal olan kendi dönemlerinde bunları kabul etmektir. ^[34] Scipio, dedeni de misafir eden ve bugün doksan yaşında olan Masinissa'nın⁸⁸ neler yaptığını işittiğini düşünüyorum. Yola yaya çıktığında asla ata binmez, atla çıkınca da attan inmez; yağmurda ve soğukta başı açık gezer, bedeni son derece sağlamdır, bu sayede krallığın tüm görevlerini ve işlerini kendisi yapar. Demek ki talim ve ölçülülük yaşlılıkta eski sağlamlığın bir kısmını koruyabiliyor.

^[XI] Yaşlılıkta hiç mi kuvvet yoktur? Yaşlılıktan kuvvet beklenmiyor ki. Dolayısıyla hem yasalar hem de âdetlerden ötürü yaşlılık çağımız kuvvet olmadan yapılamayacak işlerden muaf tutuluyor, böylece sadece yapamadığımız değil, aynı zamanda yapabileceğimiz işlerden de uzak tutuluyoruz. ^[35] –Ancak öyle çok dermansız yaşlı var ki, yaşamın gerektirdiği görevlerin ve işlerin hiçbirini yerine getiremiyorlar.– Tamam da, bu yaşlılıktan kaynaklanan bir kusur değil, genel olarak sağlıkla ilgili bir kusur. Seni evlat edinen Publius Africanus'un oğlu ne kadar da çelimsiz, kırılgan ve sağlığı bozuktu! Öyle olmasaydı, devletin başka bir ışığı olurdu, zira engin bilgisiyle babasının ruh yüceliğine yaklaştı. Gençler bile zayıf düşmekten kaçamazken, yaşlıların bazen güçsüz olmasında şaşılacak ne var? Laelius ve Scipio, yaşlılığa direnmeliyiz, ondaki kusurları özenle ortadan kaldırmalıyız, hastalığa karşı koyduğumuz gibi, yaşlılığa da karşı koy-

88 MÖ 206 yılında Scipio Africanus tarafından Roma'nın müttefiki ilan edilen Numidia kralı. Cicero, *De Re Publica*'nın altıncı kitabının "Scipio'nun Rüyası" olarak bilinen bölümünde Masinissa'nın Scipio'yu sarayında ağır-ladığını anlatır.

malıyız. ^[36] Sağlıklı olma yolunu bilmeli, ölçülü talimlerden yararlanmalı; kuvvetimizi azaltacak değil de, tazeleyecek bir yeme ve içme alışkanlığımız olmalı. Ayrıca sadece bedene değil, aynı zamanda, belki çok daha fazla zihne özen göstermeliyiz, zira lambadan yağı dökmek gibi, bunlar olmazsa yaşlılıkta ikisi de tükenir. Talimlerin aşırı olması bedenleri yıpratır, zihinler ise çalıştırıldıkça tazelenir. Caecilius “komik budala yaşlılar” derken, kolayca inanan, unutan ve gevşemiş olanları kasteder; bunlar yaşlılığın değil, işe yaramayan, tembel ve uykucu yaşlılığın kusurlarıdır. Şımarıklık ve şehvetin yaşlılardan ziyade gençlerin, ama tüm gençlerin değil, sadece kötü karakterli gençlerin bir özelliği olması gibi, bunaklık olarak adlandırılan yaşlı çılgınlığı da, tüm yaşlıların değil, sadece zayıf karakterli yaşlıların bir özelliğidir.

^[37] Appius dört irikıyım oğlunu, beş kızını, o koca evini ve kendisine bağlı olan onca kişiyi hem kör, hem yaşlı haliyle idare ederdi, zira yay gibi gergin bir zihni vardı, gevşeyerek yaşlılığa teslim olmamıştı. Yakınları üzerinde sadece otoritesi yoktu, aynı zamanda söz sahibiydi, köleleri ondan korkar, çocukları çekinirdi; herkes ona sevgi beslerdi, evde ataların âdet ve öğretisi hüküm sürerdi. ^[38] Kişi kendini savunur, hakkını korur, kimseye boyun eğmez, son nefesine dek yakınlarına hükmederse yaşlılığı saygın olur. Yaşlıda gence özgü bir nitelik olması gibi, gençte de yaşlıya özgü bir nitelik olabileceğini düşünüyorum; bu düşüncüyü benimseyen biri bedenlen yaşlı olsa da ruhen olmayacaktır. Elimde *Origines* eserimin yedinci kitabı var, eski döneme ait, kayda değer tüm unsurları topluyorum, şimdi önemli davalarda yaptığım savunma niteliğindeki konuşmaları özenle derliyorum; *augur* ve sivil *pontifex* hukukunu gözden geçiriyor, Yunan edebiyatından da çokça yararlanıyorum, Pythagorasçılarının yöntemine uyarak hafızamı çalıştırmak için, gündüzleri söylediğim, işittiğim ve yaptığım her şeyi akşamları yeniden aklımdan geçiriyorum. Bunlar zekânın talimleri, aklın izleyeceği yollardır.

Bu tür işlere yoğunlaşıp çalışan biri olarak kuvvetimi hiç aramıyorum. Arkadaşlarımla yanındayım, sık sık *Senatus*'a geliyorum, uzun bir süre ve derin bir şekilde düşünülmüş fikirlerimi paylaşıyorum, bütün bunları bedenimin değil, zihnimin kuvvetiyle gözetiyorum. Bu işlerle uğraşamaz hale gelsem bile, yine de yapamadığım bu işleri yattığım yerde düşünmek bile bana keyif verir. Ancak elimden geldiğince faal bir yaşam sürüyorum. Bu işlerle meşgul olarak yaşayan biri, yaşlılığın ne zaman bastırdığını anlamaz, böylece insan farkına varmadan, yavaş yavaş yaşlanır, birden çökmez, uzun sürede söner.

[XII 39] Yaşlılığın hazzlardan yoksun olmak şeklinde dile getirilen üçüncü kusuruna gelelim. Bizden gençlikteki en büyük kusuru söküp atması, yaşlılığın ne muazzam bir armağandır! İyi gençler, önde gelen, seçkin bir adam olan Tarentumlu Archytas'ın,⁸⁹ gençliğimde Quintus Maximus'la Tarentum'dayken bana aktardıkları o eski konuşmasını dinleyin. Archytas doğa tarafından insanlara hazzdan daha yıkıcı bir bela verilmediğini söylüyordu, buna göre düşüncesizce ve dizginsiz bir şekilde ele geçirmeye dönük açgözlü şehvet hazla körüklenir; ^[40] vatana ihanet, devleti yıkma girişimleri ve düşmanla yapılan gizli anlaşmalar hazzdan doğar. Haz arzusunun insanı göze almaya zorlamadığı hiçbir suç, hiçbir kötü eylem yoktur. Fuhuş, zina ve her tür rezillik sadece hazla tetiklenir, başka güdülerle değil. Doğa ya da tanrı, insanı hiçbir şeyin daha üstün olamayacağı akılla donatmış; hiçbir şey bu tanrısal armağan ve bağışa haz kadar düşman değildir, ^[41] zira şehvetin rehberliğindeyken ölçülülüğe yer kalmaz, erdem hazzın krallığında asla barınamaz. Archytas, bunun daha iyi anlaşılabilmesi için, kendisini kavranabilecek en büyük beden hazzına ziyadesiyle kaptırmış birini hayal etmemizi istiyordu. Onun düşüncesine göre, böyle birinin hazzıyla mutlu olduğu sürece, akılla iş göremediğinden, mu-

89 MÖ 367-361 yılları arasında Tarentum'u yöneten Pythagorasçı lider.

hakemyle ve düşünceyle hareket edemediğinden kimsenin şüphesi olmayacaktır. Dolayısıyla hiçbir şey hazdan daha yıkıcı ve zararlı değildir, ziyadesiyle büyük ve tesirli olduğunda zihnin tüm ışığı söner. Archytas bunları Caudium Savaşı'nda *consul*'ler Sp. Postumius ve T. Veturius'u yenen adamın babası olan Samnit Gaius Pontius'la konuşmuş.⁹⁰ Yine bunları, Roma halkının dostu olarak kalan, konuğumuz Tarentumlu Nearchus da yaşça büyüklerinden duyduğunu söylerdi. Bu konuşmaya Atinalı Platon da katılmış, onun L. Camillus ile Ap. Claudius'un *consul*'lükleri sırasında Tarentum'a geldiğini de⁹¹ okudum. ^[42] Bunun anlamı ne? Anlamanızı istiyorum ki, madem muhakeme ve bilgelik yoluyla hazdan uzaklaşmıyoruz, o halde sonuç itibariyle uygun olmayan hazza izin vermediği için yaşlılığa büyük saygı duymalıyız. Zira haz düşünceye engel, muhakemeye düşmandır, tabir yerindeyse aklın gözünü kör eder, erdemle takas edilebilir bir şey değildir. İstemeye istemeye yiğit adam Titus Flamininus'un kardeşi Lucius Flamininus'u *Senatus*'tan atmak zorunda kaldım;⁹² bundan yedi yıl sonra *consul* oldu, ancak şehvetinin gösterilmesi gerektiğini düşündüm. Zira bu adam *consul* olarak Gallia'da bulunduğu sırada bir şölende bir hayat kadını tarafından kandırılarak hapiste idam cezasıyla yargılanan birinin başını vurdu. Benden önce görevde bulunan kardeşi Titus *ensor*'ken⁹³ kendini cezadan kurtardı, kuşkusuz yönetimdeki rezaleti özeldeki bir ahlâksızlıkla birleştiren böylesine çirkin ve rezil bir şehvet duygusunu ben ve Flaccus tasvip edemezdik.

[XIII 43] Ben de, kendi çocuklarına yaşlılardan duyduklarını anlatan büyüklerimden çok duydum; Gaius Fabricius,

90 MÖ 321 yılında.

91 Platon'un yetmiş dokuz yaşında olduğu MÖ 349 yılı.

92 Titus Quinctius Flamininus, Makedon kral Philippus'u yenmiştir. Kardeşi Lucius MÖ 192'de *consul*'dü, görevi boyunca Gallia Cisalpina'daki savaşı başarıyla yürüttü ve MÖ 184 yılında *Senatus*'tan çıkarıldı.

93 MÖ 189 yılında.

Pyrrhus'a elçi olarak gittiğinde Thessalialı Cineas'tan,⁹⁴ Atina'da kendini bilge olarak sunan biri olduğunu⁹⁵ ve bu adamın "Yaptığımız her şey haz vermelidir," dediğini duyunca şaşırmış. Bunu Fabricius'tan duyan Manius Curius ve Tiberius Coruncanius, bu düşüncenin Samnitlere⁹⁶ ve Pyrrhus'a benimsetilmesini istemiş, zira kendilerini hazlara adadıklarında kolayca yenileceklermiş. Manius Curius diye biri yaşamıştı, hani ondan beş yıl önce, Publius Decius dördüncü *consul*'lüğü sırasında⁹⁷ kendini devlet için feda etmişti. Bu adamı Fabricius da, Coruncanius da tanırdı, bu kişiler kendi yaşamlarından olduğu kadar, bahsettiğim Decius'un davranışından da hareketle, doğada sadece kendisi için istenen, güzel ve seçkin bir şey olduğu ve hazzı reddederek küçümseyen en iyi insanların bu şeyin peşinden gittiği sonucuna varıyordu. ^[44] Peki hazzın üzerinde niçin bu kadar çok duruyorum? Çünkü hazları hiçbir şekilde aramaması yaşlılığın bir kusuru değil, aksine övgüye değer bir niteliğidir. Yaşlılık ziyafetlerden, süslü masalardan ve sık dolan kadehlerden yoksundur, dolayısıyla ayyaşlıktan, hazımsızlıktan ve uykusuzluktan da yoksundur. Yine de yaşlılıkta hazza bir yer açmak gerekirse (zira onun tuzaklarına kolayca direnemeyiz, nitekim Platon tanrısal bir esinle hazzı "kötülüklerin yemi" olarak adlandırıyor,⁹⁸ zira insanlar balıklar gibi onunla yakalanır), yaşlılık ölçüsüz ziyafetlerden yoksundur, ölçülü yemeklerden keyif alınabilir. Çocukluğumda donanmasıyla Kartacalıları ilk defa yenen Marcus'un oğlu yaşlı Gaius Duilius'u⁹⁹ sık sık yemekten dönerken görürdüm,

94 Demosthenes'in öğrencisi olan Cineas en ünlü hatiplerden biriydi.

95 Burada kastedilen Epicurus'tur. Cicero Epicurus için benzer bir ifadeyi *De Finibus* 2.3'te de kullanır.

96 Orta İtalya'da bulunan ve Roma'ya karşı İtalya'nın bağımsızlığını savunan son kavimdir.

97 MÖ 295 yılında.

98 Platon, *Timaieus* 690.

99 MÖ 260 yılında *consul*'dü.

yanında meşale taşıyan ve flüt çalanlardan keyif alırdı, özel yaşamında böyle davranan bir insanın daha önce bir örneği yoktu, şanı ona bu özgürlüğü veriyordu. ^[45] Fakat ben niye başkalarından söz ediyorum? Artık kendime geleyim. Öncelikle ben hep bir tarikatta oldum. *Quaestor*'luğum döneminde İdalı Büyük Ana kültü kabul edildikten sonra¹⁰⁰ başka tarikatlar da kuruldu. Tarikat üyeleriyle gayet ölçülü yemekler yiyordum, fakat o vakit gençlik ateşi de vardı, ancak zaman geçtikçe her şey günden güne daha da yavaş bir hal alıyor. Nitekim bu tür şölenlerden duyulan keyfi, bedenin hazları değil, dostlarla bir araya gelmiş olmak ve sohbetler belirliyordu. Atalarımız, yaşamdaki bir araya gelişi ifade ettiği için, dostların sofraya oturmasına iyi bir şekilde “convivium” demişler;¹⁰¹ bu da Yunanların aynısı için “birlikte içme” ve “birlikte yeme” anlamında bir kelime kullanmalarından daha iyidir, zira bunun anlamı oldukça darken, bizimki daha geniş görünüyor. ^[XIV 46] Sadece yaşıtlarımla değil, gerçi onlardan da çok az kaldı, aynı zamanda sizin yaşıtlarınızla ama özellikle de sizinle sohbet etmekten keyif duyduğum için ziyafete erkenden teşrif etmekten mutlu olurum. Sohbet arzusunu artırdığından ve yeme içmeyi azalttığından yaşlılığa büyük bir minnet duygusuyla yaklaşıyorum. Yeme ve içme keyif veriyorsa (hazza tümüyle savaş açanlar gibi görünmeyeyim, belki haz bir ölçüde doğaldır), yaşlılığın bu hazlardan tümüyle yoksun olmadığını düşünüyorum. Atalarımızdan kalan âdetler beni mutlu ediyor; örneğin atalarımızın âdetine uygun olarak sofrada başköşeye oturan kişinin yaptığı konuşma, *Symposium*'da¹⁰² Xenophon'un ki gibi küçük ve damla damla döken kadehler, yazın serinlik ve buna karşın kışın güneş ya da ateş. Sabinlerde bunları ararım, dahası komşularımı her gün ziyafete çağırırım, birçok

100 MÖ 204 yılından sonra.

101 Convivium hem “birlikte yaşama”, hem de “ziyafet” anlamındadır.

102 Xenophon, *Symposium* 2.26.

gece elimizden geldiğince farklı konularda sohbetler ederiz. ^[47] Öyle büyük hazlar vardır ki, yaşlılarda bir kıpırdanmaya bile neden olmaz. İnaniyorum ki, yaşlılıkta onların yokluğu da aranmaz. Yokluğunu aramadığın şey acı da vermez. Biri, yaşlanmış olan Sophocles'e gönül işleriyle arasının nasıl olduğunu sorunca, güzelce şöyle demiş: "Ey iyi tanrılar! Onlardan, tıpkı acımasız ve kudurmuş bir efendiden kaçır gibi, isteyerek kurtuldum."¹⁰³ Şehvet dolu kimseler için bu tür şeyleri yitirmek belki iğrenç ve acı veren bir durumdur, buna karşın doymuş ve yapacağını yapmış kimseler için bunları yitirmek, sürekli tadıp durmaktan daha hoştur. Hazzın yokluğunu aramayan, ondan yoksun da değildir, dolayısıyla diyorum ki, yokluğunu aramamak daha hoştur. ^[48] Ancak gençlik bu tür hazların tadını daha hevesle çıkarır, sonra söylediğim gibi, ilkin bunlar önemsiz şeylerdir, ikincisi yaşlılık bu hazları bolca tecrübe etmese bile, yine de asla onların yokluğunu aramaz. İlk sıradan Turpio Ambivius'u¹⁰⁴ izleyen kişi daha fazla keyif alırken, en arka sıradaki birinin de keyif alması gibi, belki de gençlik tam odaklanmasından ötürü hazlarla daha mutlu olurken, yaşlılık da uzaktan baktığı hazlarla yeteri kadar mutlu olur. ^[49] Bir ruh için ne kutlu bir durumdur, şehvetin ve hırsın, mücadelenin, düşmanlığın ve tüm tutkuların içinden geçtikten sonra kendine dönmesi ve "Artık kendinle yaşa!" denmesi! Kuşkusuz insanın çalışma ve eğitimden beslenmesi söz konusuysa, vaktin bol olduğu yaşlılıktan daha hoş bir dönem yoktur. Scipio, babanın yakın arkadaşı olan Gaius Galus'un¹⁰⁵ neredeyse yeri ve göğü ölçmekle uğraşırken öldüğünü gördük. Birçok defa gün ışığı onu geceleyin bir şey çizmekle uğraşırken, gece de gündüz başladığı işe devam ederken yakalamıştır. Güneş ve Ay tutulmalarını çok önceden bize söylemek onu ne kadar da se-

103 Platon, *Devlet* 329B.

104 Roma'da tiyatrosu olan bir oyuncu.

105 MÖ 166 yılında *consul* dü.

vindirirdi! ^[50] Daha hafif olsa bile yine de dikkat gerektiren konularda, Naevius *Bellum Punicum*'u, Plautus da ¹⁰⁶ *Truculentus* ve *Pseudolus*'u yazdığı için ne kadar da sevinçliydi! Ben doğmadan altı yıl önce, Cento ile Tuditanus'un *consul*'lükleri sırasında ¹⁰⁷ oyun yazan yaşlı Livius'u ¹⁰⁸ gördüm, benim gençlik dönemime kadar yaşadı. Publius Licinus Crassus'un *ius pontificium* ¹⁰⁹ ve *ius civile* ¹¹⁰ üzerine yaptığı çalışmaya ya da birkaç gün önce *pontifex maximus* yapılan Publius Scipio'ya ne diyeyim? Hatırlattığım bu kişilerin hepsini yaşlılığında gayretle çalışırken gördük. Ennius'un haklı olarak "İknanın Özü" dediği ¹¹¹ Marcus Cethegus'un ¹¹² yaşlıyken bile ne kadar özenle konuşma alıştırmaları yaptığını görüyorduk! Sofraların, oyunların ya da hayat kadınlarının verdiği hazlar, bu hazlarla kıyaslanabilir mi hiç? Bunlar (yani ilmî çalışmalar) sağduyulu ve iyi yetişmiş kimselerde yaş ilerledikçe artar; daha önce de bahsettiğim bir dizesinde her gün kendisine birçok şey katarak yaşlandığını söylemesi Solon'un şanıındandır, kuşkusuz hiçbir şey zihnin hazzından daha yüce değildir.

[XV 51] Şimdi de fevkalade hoşlandığım, çiftçilerin hazlarına geliyorum. Bunlar yaşlılıkla engellenmez ve bana bilgenin yaşamına ziyadesiyle yakışır görünüyorlar. Nitekim bu hazlar, hiçbir zaman biçilen değeri reddetmeyen ve bazen az ama çoğunlukla büyük bir kâr ettiren, aldığını faizsiz geri

106 Latin edebiyatının en önemli komedi yazarlarından biridir.

107 MÖ 240 yılında.

108 Latin edebiyatının ilk yazarı olarak bilinen Livius Andronicus Yunancadan birçok eseri Latinceye aktarmıştır.

109 "*Pontifex* ya da din adamı hukuku". MÖ 3. yüzyıla kadar din işleriyle ilgiliyken, sonra yetkileri artmış ve sorumluluk alanı genişlemiştir.

110 "*Vatandaşlık* ya da vatandaş hukuku". Roma vatandaşlarını ilgilendiren, onlarla ilgili yasaları içeren hukuktur. Cicero'nun yasalarla ilgili kapsamlı açıklamaları için bkz. Cicero, *Yasalar Üzerine*, Çev. C. Cengiz Çevik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, passim ve burada adı geçen kavramlar için 99-100.

111 Ennius, *Annales* 9.308.

112 MÖ 204 yılının *consul*'ü.

vermeyen toprağa dayanır. Sadece verdiği ürün değil, aynı zamanda toprağın gücü ve doğası da beni mutlu eder: Tohumu yumuşak ve sürülmüş bağına alır, önce onun üzerini örterek saklar, nitekim “örtme”¹¹³ ismi toprağın bu işinden ötürü verilmiştir. Sonra hararetiyle ve sıkıştırarak tohumu çatlatır, ondan yeşil ot çıkarır, köklerindeki liflerinden doğan bu ot aşamalı olarak filizlenir, sapıyla ve kınının düğümüyle dikilip büyürken içine kapanır; bu sargıdan dışarı çıkınca, sıra sıra dizili halde fışkıran ekini verir ve dikenlerden oluşan bir siperle küçük kuşların ısırıklarına karşı korunur.

[52] Şimdi asmaların doğuşunu, yeşermesini ve gelişimini hatırlatmama ne gerek var? Ama bu keyfe doyamıyorum işte (yaşlılığımdeki huzuru ve eğlenceyi anlayın). Topraktan doğan her şeyin gücünü es mi geçiyorum? O küçücük bir incir çekirdeğinden, şarap üzümü çekirdeğinden, diğer meyve ve köklerin minik tohumlarından koca koca gövdeler ve dallar meydana getirir. Öyle çekiç sürgünleri, yeşil filizler, çalılıklar, köklü bitkiler, fidanlar vardır ki, kimi hayranlıkla mutlu etmez? Doğası gereği cılız olan ve desteklenmedikçe toprağa düşen asma, ince filizleriyle karşılaştığı şeye sarılarak kendini yukarı kaldırır. Çiftçilerin zanaatı, filiz vermesin ve her yana aşırı derecede yayılmasın diye, kat kat sıçrayarak ve dolaşarak sürünen asmayı bıçakla keserek durdurmaktadır. [53]

Dalların boğumlarından kalan kısımlarda tomurcuk denen unsurlar bulunur, ilkbahar gelince bunlardan da toprağın özü ve güneşin ısıısıyla büyüyen üzüm kendini gösterir; ilkin tadı ekşidir, sonra olgunlaştıkça tatlılaşır, yapraklarla örtülü olduğundan ölçülü sıcaklığını yitirmez ve güneşin aşırı sıcaklığından kendini korur. Bu meyveden daha kutlu ve görünüşünden daha güzel başka bir şey olabilir mi? Daha önce de söylediğim gibi, toprak sadece bana faydalı değil, aynı zamanda onun işlenmesinden ve doğasından, örneğin asma desteklerinin düzeninden, başlarının tutulmasından,

113 Latince *occatio*.

bağlanmasından ve yayılmasından, bahsettiğim bazı dalların budanmasından ve bazılarının da büyütülmesinden hoşlanıyorum. Toprağı çok daha bereketli kılan sulamalardan, sürmelerden ve yeniden biçmelerden de bahsedeyim mi? ^[54] Gübrelemenin faydasından da söz edeyim mi? Çiftçilik işleriyle ilgili kitabımda¹¹⁴ bunları anlattım, o usta Hesiodos tarlanın sürülmesini yazdığı halde, bu konularda tek kelime etmez.¹¹⁵ Keza zannederim uzun çağlar önce yaşamış olan Homeros da Laertes'in, oğlunun yokluğunda acısını tarlasını sürerek ve gübreleyerek dindirdiğini anlatır.¹¹⁶ Kuşkusuz çiftlik işleri sadece topraktaki ürünlerden, çayır çimenden, asmalardan ve ağaçlardan değil, aynı zamanda bahçelerden ve özellikle de meyve bahçelerinden ötürü mutluluk verir; sürülerin otlatılması, arı sürüleri ve çeşit çeşit çiçekleriyle de. Sadece ekimler değil, aynı zamanda çiftçilikteki en maharet isteyen iş olan aşılamlar da keyif verir. ^[XVI 55] Çiftlik işlerinin daha birçok zevkinden bahsedebilirim, ancak anlattığım bu zevklerin yeterince uzun olduğunu düşünüyorum. Anlamalısınız ki, çiftlik işlerine olan ilgimden ötürü bu konuyu sürdürdüm; hem yaşlı doğası gereği gevezedir, yaşlılığın tüm kusurlarından kurtulmuş gibi de görünmüyorum. Nitekim Manius Curius da¹¹⁷ Samnitlere, Sabinlere ve Pyrrhus'a karşı zafer kazandıktan sonra, ömrünün son dönemini çiftlik yaşamıyla geçirdi. Benim evimden çok da uzakta olmayan evine baktığımda, bu adamın ölçülülüğüne ve o dönemin disiplinine sınırsız bir hayranlık duyuyorum. ^[56] Samnitler ocağı başında oturan Curius'a büyük bir altın yığını getirdiklerinde, onun tarafından reddedilmişlerdi; Curius onlara şöyle demişti: “Bana göre altına sahip olmak değil, altına sahip olanlara hükmetmek şerefli bir iştir.” Böylesine yüce

114 *De Re Rustica*.

115 Bkz. Hesiodos, *İşler ve Günler*.

116 Homeros, *Odyseia* 24.225. Laertes ünlü kahraman Odysseus'un babasıdır.

117 M. Curius Dentatus, Samnitleri ve Sabinleri MÖ 290 yılında, Pyrrhus'u ise 275 yılında yenmiştir.

bir zihin yaşlılığı tatlı kılamaz mı? Kendimden uzaklaşmamak için yine çiftçilere geliyorum. Eskiden *senator*'ler, yani yaşlı olanlar tarlada bulunurdu, nitekim L. Quinctius Cincinnatus'a *dictator* seçildiği tarlasını sürerken haber verildi.¹¹⁸ *Magister equitum*¹¹⁹ olan Gaius Servilius Ahala krallığı hedefleyen Spurius Maelius'u bu *dictator*'ün buyruğuyla öldürttü.¹²⁰ Curius ve diğer yaşlılar *Senatus*'a çiftlik evlerinden çağrılırdı, bu yüzden onları çağıranlara *viatores* denmiştir.¹²¹ Peki, kendi tarlalarını ekip biçmekten hoşlanan bu adamların yaşlılığı acınası mıydı? En azından ben bundan daha mutlu bir yaşlılık olacağına inanmıyorum. Toprağı işleme sanatı sadece tüm insanoğluna faydalı olan bir yükümlülük değildir; aynı zamanda bahsettiğim türde bir keyif, insanların beslenmesinde ve tanrılara tapmada gerekli olan her şeyin bereketli, bol ve çeşitli olması anlamına da gelir. Bazıları bu nimetlerden yoksun olduğuna göre, onlara minnetimizi haz duyarak gösterelim. Daima malının başında bekleyen bir efendinin şarap ve zeytinyağı kileri dolu olur, evi tam anlamıyla bolluk içindedir; domuz, oğlak, kuzu, tavuk, süt, peynir ve balla dolup taşar. Nitekim böyle kişiler bahçeye “pastırmanın diğer kenarı” der.¹²² Burada kuş yakalama ve avcılık da boş vakitleri daha işlevsel kılar.

[57] Çimenlerin yeşilliğinden, ağaçların sıralanışından ya da üzüm ve zeytinlerin görüntüsünden uzun uzun bahsetmem

118 L. Quinctius Cincinnatus MÖ 460 yılında *consul*, 458 ve 439 yıllarında ise *dictator* seçilmiştir, burada anlatılan olay ilk *dictator* seçildiğinde gerçekleşmiştir.

119 Süvari komutanı.

120 Atlı sınıfından zengin biri olan Spurius Maelius MÖ 439 yılındaki kıtlık sırasında halka yiyecek dağıtmış, soylular da krallıkta gözü olduğunu iddia ederek onu şikâyet etmişti. Cincinnatus'un davetine rağmen mahkemeye gelmediği için Ahala tarafından öldürtülmüştür.

121 “Yol” anlamındaki *via* kelimesinden türemiş olan *viator* “yolda giden, gezgin, yoldaki haberci” anlamındadır.

122 *Succidia* “pastırma kenarı” anlamındadır; kişinin asıl mülkü olan evin önündeki bahçe değerli pastırma kenarına benzetiliyor.

gerekir mi? Kısa keseceğim: İyi işlenmiş bir tarladan, faydası bakımından daha bereketli ve görünüşü bakımından daha güzel hiçbir şey olamaz; yaşlılık insanı bu zevkten mahrum etmek şöyle dursun, aksine bu zevke davet eder ve çeker. Yaşlılık çağındaki bir insan, böyle bir yerden başka nerede, ister güneşlenerek isterse ateş başında oturarak olsun, daha iyi ısınabilir, ya da başka nerede ister gölgede, ister suda olsun, daha sağlıklı serinleyebilir? ^[58] O halde silahlar, atlar, mızraklar, sopa ve top, avlar ve koşular başkalarının olsun, biz yaşlılara onca oyundan aşık kemiklerini ve zarları bırak-sınlar yeter; gerçi onlar da olmasa fark etmez, zira yaşlılık bunlarsız da mutlu geçebilir.

[XVII 59] Xenophon'un kitaplarının birçok yararı vardır, eğer okuyacaksanız çok dikkatli okuyun lütfen. Aile mülkünü idaresiyle ilgili olan *Oeconomicus* adlı kitabında çiftçilik ne çok övülür! Bir krala toprağı işlemek kadar yakışan başka hiçbir iş olmadığını anlamamız için Sokrates bu kitapta Critobulos'la konuşur:¹²³ Zekâsı ve yönetmedeki ustalığıyla bilinen Pers Kralı Genç Cyrus, erdem abidesi olan Lacedaemon Lysander¹²⁴ Sardis'e¹²⁵ gelip de ona müttefiklerinden armağanlar sunduğunda, Lysander'e diğer işlerde de bir yoldaşymış gibi, nezaketle davranır. Yine ona etrafı dikkatle çevrilmiş olan bir tarlayı gösterir; Lysander tarlaya, ağaçların yüksekliğine, beşerli sırayla dizilmiş olmalarına, sürülmüş temiz toprağı, çiçeklerden yükselen kokuların güzelliğine hayran olup şaşırdığını ve sadece gösterilen gayrete değil, aynı zamanda Cyrus'un toprağı ölçü ve şekil veren ustalığına da şaşırdığını söyler. Cyrus da şöyle cevap verir: "Her şeyin ölçüsünü ben ayarladım, sıralar bana ait, şekil benim, bu ağaçların çoğunu bizzat elimle diktim." Bunun üzerine

123 Xenophon, *Oeconomicus* 4.20.

124 Ünlü Lacedaemon komutan Lysander MÖ 404 yılında Aegospotami'de Atinalıları mağlup etmişti.

125 Lydia'nın eski başkenti.

Lysander Cyrus'un mor giysisine, vücudundaki parlaklığa ve çokça altın ile çokça mücevherden oluşan Pers usulü süslemesine bakarak şöyle der: "Cyrus, sana haklı olarak mutlu diyorlar, zira talihin erdeminle birleşmiş." ^[60] İşte talih yaşlıların bu zevki tatmalarına izin verir, yaşlılık çağının engel olmadığı başka işler de vardır, ancak özellikle de tarlayı ekip biçme uğraşını yaşlılığın son anına dek sürdürebiliriz. Marcus Valerius Corvinus'un¹²⁶ aktif yaşamını tamamladıktan sonra yüz yaşına dek tarlasını ekip biçtiğini duymuşuzdur; bu adamın ilk *consul*'lüğü ile altıncı *consul*'lüğü arasında kırk altı yıl vardı, yani atalarımızın yaşlılığın başlangıcı saydığı yaşa kadar kariyer basamaklarını¹²⁷ çoktan tırmanmıştı. Ayrıca ömrünün sonu, ortasından daha mutlu geçmişti; otoritesi artmış, zahmeti azalmıştı. Öyle ya, yaşlılıkta otorite zirveye ulaşır. ^[61] Lucius Caecilius Metellus'a, Aulus Atilius Caiatinus'a ne çok saygı gösterilirdi! Hatta sonuncusuna şu kitabe yazılmıştı:

"Birçok soy onun halk arasındaki
En seçkin kişi olduğu konusunda hemfikirdi..."

Mezarına yazılmış olan bu şiirin tamamı bilinir. Herkesin, şöhreti konusunda uzlaşarak övgüye değer bulduğu kişinin haklı olarak bir ağırlığı vardır. Son dönemde *pontifex maximus* olan Publius Crassus ve ondan sonra aynı rahipliğe getirildiğini gördüğümüz Marcus Lepidus ne büyük adamlardı! Paulus'a, Africanus'a ya da daha önceden kendisinden bahsettiğim Maximus'a ne diyeyim? Bunların sadece kararlarında değil, kafa sallamalarında bile otorite vardı. Şerefli yaşlılığın bilhassa büyük bir otoritesi vardır, öyle ki bu otorite

126 MÖ 4. yüzyılda Roma'nın önde gelen liderlerinden biriydi; sırasıyla 348, 346, 343, 335, 300 ve 299 yıllarında *consul* seçilmiştir.

127 Serbest bir çeviriyle "kariyer basamakları" dediğimiz *cursus honorum*'un ilk anlamı "mevkiler yolu, seyri"dir, politik kariyerin başlangıcından sonuna dek sırayla çıkılması gereken mevkileri ifade eder.

gençliğin tüm hazlarından çok daha değerlidir. ^[XVIII 62] Ancak unutmayın ki, tüm konuşma boyunca, gençlikte temeli atılan yaşlılığı övdüm. Buradan çıkan sonuç şudur: Bir vakit söylediğim ve herkesin kabul ettiği gibi, kendisini sadece lafla savunan yaşlı acımasıdır. İnsan ne beyaz saçıyla ne de yüzündeki kırışıklıkla hemen bir saygınlık kazanabilir; son dönemine onurlu bir şekilde varılan bir ömür, saygınlığın nihai ürünü nü elde eder. ^[63] Basit ve herkes için geçerli olduğu görülen şu davranışlar saygıdeğerdir: Yaşlılara selam vermek, adım atmak, önlerinden çekilmek, onları görünce ayağa kalkmak, yardım etmek, eşlik etmek ve danışmak. Bunlar hem bizde hem de başka toplumlarda geleneğin en iyi âdetleri olarak çok dikkatle uygulanır. (Daha önce de bahsettiğim) Lacedaemon Lysander'in, Lacedaemon'un yaşlılık için en şerefli yurt olduğunu söylediği anlatılır; ^[64] nitekim hiçbir yerde yaşlılığa bu kadar önem verilmez ve bu çağ yine hiçbir yerde daha büyük bir saygıyla karşılanmaz. Tarihe de geçmişti: Yaşı geçkin biri Atina'da bir oyunu izlemek için kalabalık bir tiyatroya girdiğinde Atinalı vatandaşlardan hiçbirinin ona yer vermediği, ancak elçi oldukları için özel bir yerde oturan Lacedaemonların yanından geçerken bütün Lacedaemonların ayağa kalkarak kendi yerlerini vermek istediği söylenir. Atinalı tüm seyircilerden büyük bir alkış kopunca, içlerinden birinin şöyle dediği söylenir: "Atinalılar neyin doğru olduğunu biliyor, ama yapmayı istemiyor." Sizin kurulda da ¹²⁸ birçok kayda değer örnek vardır, ancak şunu bilhassa belirtelim: Kimin yaşı büyükse, düşüncesini ilk o açıklasın, sadece mevkisi yüksek olanlar değil, aynı zamanda buyurma yetkisi olanlar da yaşlı *augur*'lardan sonra gelir. Otoritenin armağanlarıyla kıyaslanabilecek beden hazları var mı? Bu armağanlardan en parlak şekilde yararlananlar, bana öyle geliyor ki, yaşam oyununu tamamlamış ve iyi prova yapmayan aktörlerden farklı olarak son sahnede yere yığılmamış sayılmalıdır.

128 Burada *augur* kurulu kastedilmektedir, zira Scipio ve Laelius *augur*'du.

[65] Ancak yaşlılar hep somurtkan, kaygılı, öfkeli, huysuz, iyi bakarsak, açgözlü olurmuş. Oysa bunlar yaşlılığın değil, karakterin kusurlarıdır. Somurtkanlık ve bahsettiğim diğer kusurların makul bir gerekçesi olabilir, yaşlılar bu kusurları sergilemekte haklı değillerse de, mazur görülebilirler: Yaşlılar aşağılandıklarını, alay edildiklerini ve kendileriyle oyun oynandığını düşünebilir. Özellikle de vücutları zayıflamışsa, her şeyi nefret uyandıran bir saldırı sayarlar. Buna karşın iyi bir karakter ve becerilerle bu tür durumlar daha tatlı bir hal alır, yaşamda olduğu kadar, sahnede de böyle olduğu, *Adelphoi* oyunundaki kardeşlerden de anlaşılabilir.¹²⁹ Yaşamdaki ne kadar sertse, sahnedeki de o kadar tatlı bir sonuç doğurur. Meselenin özü şu: Her şarap gibi, her karakter de eskidikçe ekşimez. Elbette yaşlılığa ciddiyeti yakıştırıyorum, ancak diğer her şey gibi o da ölçülü olmalı, huysuzluk ise asla olmamalı. [66] Hep kendi çıkarını düşünmeyi, yani yaşlı açgözlülüğünü ise anlamıyorum. Öyle ya, yol kısaltıkça yolluğu artırmaya çalışmaktan daha saçma ne olabilir?

[XIX] Geride sadece bizim çağımızdaki insanlara ziyadesiyle acı verdiği ve onları kederlendirdiği görülen yaşlılığın dördüncü kusuru kaldı: Kuşkusuz yaşlılıktan hiç de uzak olmayan ölüme yakın olma. Ah, o kadar uzun ömür boyunca ölümün küçümsenecek bir şey olduğunu göremeyen zavallı yaşlı! Ölüm ruhu tümüyle yok ediyorsa, onu umursamamalıyız, ebedî bir geleceğe taşıyorsa arzulamalıyız, üçüncü bir olasılık yoktur. [67] Ölümden sonra acınası ya da mutlu olmayacaksam neden korkayım? Genç bile olsa akşama kadar yaşayabileceğini iddia edecek kadar budala biri var mı? Kaldı ki, gençlik çağında bizim yaşlılık çağıımıza nazaran ölüme götürebilecek daha fazla neden vardır: Gençler hemen hastalanır, daha ağır bir şekilde rahatsızlanır, daha zor iyileşirler. Bu yüzden çok az insan yaşlılığa varır. Böyle olmasaydı, insanlar

129 Terentius'un *Adelphoi* oyunun da iki kardeş iki farklı eğitim ve ahlâk anlayışını temsil eder.

daha iyi ve daha sağduyulu bir yaşam sürerdi. Akıl, mantık ve düşünce yaşlılarda bulunur; onlar olmasaydı, hiçbir şekilde hiçbir devlet olamazdı. Ancak şimdi yine kıyıcı ölüme geleyim: Madem ölümün gençlikle ortak sorunumuz olduğu görülüyor, o halde niçin bu yaşlılığın bir suçu olsun? ^[68] Ben canım oğlumda gördüm ölümün her çağın ortak niteliği olduğunu; Scipio, sen de en yüksek mevkilere layık olan kardeşlerinde gördün.¹³⁰ Ayrıca genç uzun yaşayacağını umut eder, yaşlı ise aynısını umut edemez. Aksi halde budalaca bir umut beslemiş olur. Kesin bir şey yerine belirsiz bir şeyi, gerçek yerine sahte bir şeyi tercih etmekten daha ahmakça ne var? Bununla birlikte yaşlı, gençten daha iyi durumdadır zira gencin umut ettiği yere varmıştır. Genç uzun yaşamayı ister, yaşlı ise uzun yaşamıştır. ^[69] Ey iyi tanrılar, insan doğasında uzun süren ne var? En uzun yaşam süresini düşün, Tartessus-luların¹³¹ kralının yaşamına bakalım (bir yazıda gördüğüm kadarıyla, Gades'te¹³² seksen yıl hüküm sürmüş ve yüz yirmi yıl yaşamış olan Arganthonius diye biri varmış); ancak nihayetinde bir sonu olan ömür bana uzun görünmez, zira sona varınca, artık geçen zaman akıp gitmiştir, geriye sadece erdemle ve doğrulukla yapıp ettiklerin kalır. Saatler, günler, aylar ve yıllar tükenir, geçen zaman geri döndürülemez, gelecek zaman da bilinemez; insanın kendisine yaşaması için tanınan süreye memnun olması gerekir. ^[70] Mesela bir aktörün beğenilmesi için oyunun bitmesi gerekmez, rol aldığı perdelde beğenilse yeter, bilgenin de “Alkışlayın!” noktasına¹³³ varmasına gerek yoktur. Kısa yaşam süresi iyi ve dürüst bir yaşam için yeterince uzundur. Daha uzun geçerse, çiftçilerin ilkbahar mevsimindeki tatlılığın geçip de yaz ve sonbaharın gelmesine üzüldüklerinden daha fazla üzülmeye gerek yok.

130 Scipio'nun iki kardeşinden biri on iki, diğeri on beş yaşındayken ölmüştü.

131 Tartessus Güney İspanya'da Fenike kökenli bir kasabadır.

132 Fenikelilerin İspanya'da kurduğu bir koloni.

133 Oyunların sonuna okuyucu ve seyircilere hitaben “alkışlayın” yazılırdı.

Öyle ya, ilkbahar âdeta gençliğe benzer ve gelecekteki ürünleri müjdelir, sonraki mevsimler ise ürünleri toplayıp kaldırmaya uygundur. ^[71] Sık sık dediğim gibi, yaşlılığın ürünü de geçen iyi zamanın hatırası ve bereketidir. Doğaya uygun olarak gerçekleşen her şey iyi şeyler arasında sayılmalıdır; yaşlıların ölmesi kadar doğaya uygun ne var? Ölümün gençlerin başına gelmesi doğaya aykırı olan, onu yadsıyan bir şeydir. Bu yüzden gençlerin ölmesi bana ateşin gücünün bol suyla kontrol altına alınması, yaşlıların ölmesi ise zayıflamış ateşin dışarıdan bir güç uygulanmadan, kendiliğinden sönmesi gibi gelir. Nasıl elmalar hamken çekilip kopartılır ve tam olgunlaşınca düşerse, aynı şekilde gençlerin yaşamını güç, yaşlıların yaşamını ise olgunluk alır götürür; bu olgunluk bana öyle tatlı geliyor ki, bizzat ölüme yaklaşıırken, uzun bir deniz yolculuğunun ardından karayı görmüş ve nihayet limana varacakmış gibi hissediyorum. ^[XX 72] Yaşlılığın sonu belirsizdir, yaşlılıkta sorumluluk görevini yerine getirip onu gözetebilirsen ve her şeye rağmen ölümü küçümseyebilirsen doğru yaşamış olursun. Bu yüzden yaşlılıkta gençliğe göre daha yürekli ve cesur olunur. Solon'un tiran Pisistratus'a¹³⁴ verdiği yanıtta da bu sonuç çıkar, zira Pisistratus neye dayanarak kendisine bu kadar cesurca karşı koyduğunu sorduğunda, Solon'un "Yaşlılığa dayanıyorum," diyerek yanıt verdiği söylenir. Ancak yaşamın en iyi sonu, doğa kendi yarattıklarını yok ederken, eserinin sağlam bir akılla ve belli hislerle kalmasıdır. Nasıl bir gemiyi ve bir binayı yapan kişi en kolay şekilde çökertirse, aynı şekilde insanı da onu yaratmış olan doğa en iyi şekilde çökertir. Yeni yaratılan her şey güçlülükle, eskimiş olan ise kolayca dağıtılır. Dolayısıyla yaşlıların ömürlerinin geri kalan az kısmını açgözlü bir şekilde terk etmemeleri ve sebepsiz yere ondan vazgeçmemeleri gerekir. ^[73] Pythagoras, efendimizin yani tanrının buyruğu olmadan yaşamı ve yaşamdaki duruşumuzu terk etmemizi yasaklar.

134 Ünlü Atina tiranı.

Bilge Solon'un bir mezar kitabesi vardır, onda ölümünün dostlarının kederinden ve ağıtlarından yoksun olmasını istediğini söyler. Şüphesiz yakınlarının kendisini sevmesini arzular, öte yandan Ennius'un şu sözleri daha mı iyi acaba?

“Kimse onurlandırmasın beni gözyaşlarıyla,
Donatmasın cenazemi ağlamasıyla...”¹³⁵

Peşinden ölümsüzlük geldiği için, ölüme ağıt yakılması gerektiğini düşünüyor. ^[74] Biri öleceğini hissedebilir, kısa sürer bu, özellikle de yaşlıysa. Ölümden sonra his ya arzulanacak bir şeydir ya da hiç yoktur. Ancak ölümü umursamamak için bunu gençliğimizden itibaren düşünmeliyiz. Bu düşünce olmadan kimse zihnen huzurlu olamaz. Zira öleceğimiz kesin, bugün ölüp ölmeyeceğimiz ise kesin değil. O halde her saat ölümün yıkıcılığını korkuyla duyumsayan biri zihnen huzurlu olabilir mi? ^[75] Bu konu üzerinde uzunca durmaya gerek olmadığı görülüyor, vatani özgürleştirirken öldürülen Lucius Brutus'u, ¹³⁶ atların yönünü gönüllü olarak ölüme çeviren iki Decius'u, düşmana verdiği söze sadık kalmak için işkence görmeye giden Marcus Atilius'u, ¹³⁷ Kartacalıların yolunu kendi bedenleriyle kapatmak isteyen iki Scipio'yu, ¹³⁸ Cannae utancımızda meslektaşının aceleciliği-

¹³⁵ Ennius, *Varia* 17.

¹³⁶ Roma'da krallığın yıkılması ve cumhuriyet rejiminin kurulması aşamasında önemli rol üstlenmiş olan önder. Roma'dan kovulan hanedanın üyesi olan Tarquinius'un oğlu Arruns ile savaşırken ölmüştür.

¹³⁷ Marcus Atilius Regulus MÖ 267 ve 256'da *consul*'dü. Kartacılara esir düşer, onlar tarafından anlaşma teklifini iletmek için Senatus'a gönderilir, Senatus'tan olumsuz yanıt almasına ve Roma'da kalıp yaşamını sürdürebilecek olmasına rağmen, verdiği söze sadık kalarak Kartaca ordugâhına geri döner ve işkence edilerek öldürülür. Romalılar, bu tarihî öyküyü geleneksel Romalı erdeminin bir örneği olarak sıklıkla anlatmıştır.

¹³⁸ Gnaeus ve Publius Cornelius Scipio MÖ 212'de, İspanya'da Hasdrubal tarafından öldürülmüştür.

nin bedelini kendi ölümüyle ödeyen atan Lucius Paulus'u,¹³⁹ en acımasız düşmanının bile onurlu bir mezardan yoksun olmasına dayanamayan Marcus Marcellus'u¹⁴⁰ değil de, *Origines*'te yazdığım, asla dönmeyi düşünmedikleri yere çoğunlukla ateşli bir yürekle ve dimdik giden birliklerimizi hatırlatayım yeter. O halde sadece okumamış değil, aynı zamanda köylü gençlerin bile küçümsediği bir şeyden okumuş yaşlılar mı korkacak?

[76] Bana öyle geliyor ki, tüm uğraşlara doymak, yaşama doymaya neden olur. Çocukluk uğraşları da var, peki gençler onları özlüyor mu? Gençliğe adım atanların da uğraşları var, peki orta yaş denilen oturaklı çağ onları arıyor mu? O çağın da kendine has uğraşları var, yaşlılıkta aranıyorlar mı? Yaşlılıktakilerse en son uğraşlardır. Dolayısıyla önceki çağların uğraşların yitmesi gibi, yaşlılıktaki uğraşlar da yiter gider, bu gerçekleştiğinde de, yaşama doymak, ölüm zamanının geldiğini gösterir.

[XXI 77] Neden kişisel olarak ölümle ilgili ne hissettiğimi size söylemeye cesaret edemediğimi bilmiyorum, zira bana öyle geliyor ki, ölüme yaklaştıkça onu daha iyi kavriyorum. Ey Publius Scipio ve sen Gaius Laelius, pek ünlü kişiler olup aynı zamanda benim de yakın dostum olan babalarınızın yaşadığını düşünüyorum; yaşam sayılması gereken sadece onların yaşamıdır, zira bedenin kafesinde kapalı kaldıkça, bir zorunluluğun yükünü ve ağır bir işi tecrübe ediyoruz. Nitekim göksel ruh, en yüksek meskeninden indirildi ve âdeta kutsal doğanın ve ebediyetin tersi bir yer olan yeryüzüne batırıldı. Ancak ölümsüz tanrıların, yeryüzüne baksınlar, göksel cisimlerin düzenini temaşa etsinler, onları ölçülü ve tutarlı bir şekilde kendi yaşamlarına örnek alsınlar diye,

139 *Consul* L. Aemilius Paulus 216'da Terentius Varro'nun aceleci davranarak açtığı savaşta ölmüş, Varro ise kaçmayı başarmıştır.

140 MÖ 222, 215, 214, 210 ve 208 yıllarında *consul*'dü. 2. Kartaca Savaşı'nda komutan olan M. Claudius Marcellus düşman tarafından tuzığa düşürülerek öldürülmüştü.

ruhları insan bedenlerine serptiğine inanıyorum. Sadece muhakemem ve düşüncem değil, aynı zamanda en yüce filozofların asaleti ve otoritesi de beni buna inanmaya sevk etti. ^[78] Pythagoras'ı ve bir zamanlar kendilerine İtalyalı Filozoflar da denen, neredeyse bizim hemşerilerimiz olan Pythagorasçıları dinliyordum. Evrensel ve tanrısal akıldan kopan ruhlara sahip olduğumuzdan hiçbir kuşkuları yoktu, dahası Apollon kehanetinde en büyük bilge olarak değerlendirilen Sokrates'in, ¹⁴¹ yaşamının son gününde, ruhların ölümsüzlüğüyle ilgili yaptığı açıklamaları da ¹⁴² bana kanıt olarak gösteriyorlardı. Fazla söze gerek var mı? Buna ikna oldum, şöyle düşünüyorum: Madem ruhlarda böyle bir kavrayış hızı, geçmişteki olayları hatırlama, gelecekteki olaylara dönük bir sağduyu, bunca sanat, bunca bilgi, bunca buluş var, bütün bunları kapsayan unsur doğası gereği ölümlü olamaz. Ruh daima hareket halinde, kendi kendini hareket ettirdiği için hareket ilkesini kendinde barındırıyor ve bu hareketin bir sonu olmayacak, zira hiçbir zaman kendisi olmaktan çıkmayacak. Madem ruhun doğası basittir, kendisine, kendisinden ayrı ve farklı bir şey karışmamıştır, o halde onun bölünmesi de mümkün değildir, bölünemediğine göre yok olamaz da. İnsanların doğmadan önce birçok şey biliyor olması da önemli bir kanıttır; zira çocuklar zor ilimleri öğrenirken, sayısız şeyi öyle hızlı kavrar ki, bu bilgileri ilk defa edinir gibi değil de, hatırlıyor ve anımsıyor gibi görünürler. Platon aşağı yukarı böyle düşünüyor. ^[XXII 79] Xenophon'un eserinde, ölmek üzere olan yaşlı Cyrus şunları söyler: "Canım oğullarım, aranızdan ayrıldığımda hiçbir yerde, hiçbir şekilde var olmayacağımı düşünmeyin sakın. Sizinle birlikteyken, ruhumu görmüyordunuz, ancak onun bu bedende var olduğunu yaptığım işlerden anlıyordunuz. O halde hiçbir eserini görmediğiniz zaman da onun var olduğuna

¹⁴¹ Platon, *Apologia* 21a vd.

¹⁴² Bkz. Platon, *Phaidon*.

inanın. ^[80] Öyle ya, kendilerini daha uzun süre hafızamızda tutmamızı sağlayan ruhları bizi etkilemese, seçkin insanların şanı onlar öldükten sonra da yaşamazdı. Ruhun ölümlü bedendeyken yaşadığı, bedenden ayrılınca öldüğü ve akılsız bedenden ayrılınca kendisinin de akılsız olduğu düşüncesine ikna olamıyorum; aksine ruh bedenle olan tüm bağıni kopararak saf ve katıksız olmaya başladığında akıl sahibi olur. Ayrıca insan doğası ölümle dağıtılınca, ruh dışındaki diğer her bir şeyin nereye gideceğı bellidir, her şey geldiğı yere döner. Sadece ruh bedendeyken de, ayrıldığında da görünmez. Ölüme uykudan daha çok benzeyen hiçbir şey olmadığını görüyorsunuz; ^[81] uyuyanların ruhları kendi kutsallığını ziyadesiyle gösterir; salınmış, özgür ruhlar gelecekteki birçok şeyi önceden gösterir; buradan, beden zincirlerinden tümüyle kurtulduklarında ruhlara ne olacağı anlaşılır. Madem böyleler, o halde bana bir tanrıymışım gibi saygı gösterin. Ruh bedenle birlikte yok olan bir şeyse, siz yine de tüm bu güzelliğı idare eden ve yöneten tanrıların önünde eğilerek benim hatıramı inançla ve saygıyla koruyacaksınız.”¹⁴³

[XXIII 82] Cyrus ölürken bunları söylemiş, dilerseniz, benim düşüncelerime gelelim: Scipio, gelecek nesillerde kendilerinin de bir yeri olması gerektiğini düşünmeselerdi, baban Paulus’un, iki deden Paulus ve Africanus’un, Africanus’un babası, amcası ve isimlerini saymaya gerek duymadığım daha birçok seçkin adamın gelecek nesillerin hafızasında yer almak için bunca büyük işe girişmeyeceğine kimse beni ikna edemez. (Yaşlıların bir âdeti olarak kendimle övüneyim), şöhetim ve yaşamım aynı noktada bitecek olsa, gecesiyle gündüzüyle, sivilde ve askeriyede bunca büyük işe girişir miydim? Hiçbir uğraş ve mücadelenin olmadığı serbest ve sakın bir ömür sürmek çok daha iyi olmaz mıydı? Ancak öyle olduğunda, ruhumun nasıl olup da, sanki bu yaşamdan

143 Cato burada Xenophon, *Cyropaedia* 8.7.14-22’den aklında kaldığı kadarıyla alıntı yapar.

ayrılınca gerçekten yaşamaya başlayacakmış gibi yükselerek daima geleceğe bakabileceğini bilmiyorum. Ruhların ölümsüz olduğunu düşünmeseydi, en iyi insanın ruhu bile ölümsüzlüğü ve şöhreti hedeflemezdi. ^[83] En bilge olan vakur bir ruhla, en aptal olan ise hoşnutsuz bir ruhla ölür. Size de bunlardan ilki daha fazlasını düşünüyor, daha ötesini görüyor ve kendisi için daha iyi olan bir yaşamın peşinden gidiyormuş, ikincisi ise keskin bakışı olmadığı için göremiyormuş gibi gelmez mi? Ben ise çok saygı duyduğum ve sevdiğim babalarınızı, kuşkusuz sadece bizzat tanıdığım kişileri de değil, aynı zamanda kendileri hakkında birçok şey dinlediğim, okuduğum ve bizzat yazdığım kişileri de görme arzusuyla yanıp tutuşuyorum. Oraya doğru yöneldiğimde kimse beni kolayca geri çekemeyecek ve Pelias gibi diriltemeyecektir. Bir tanrı bana bu yaştan tekrar çocukluğuma dönme ve yeniden beşikte ağlama imkânını tanısaydı, kesinlikle reddederdim, parkuru baştan sona tamamladıktan sonra yine başa çağrılmayı istemezdim. ^[84] Hayatın nesi iyi? Çileyle dolu olmayan nesi var? Kuşkusuz bir şey olmalı, kendisine doyulan, ya da bir sonu olan bir şey olabilir. Birçoklarının ve çoğunlukla okumuşların yaptığı gibi yaşamdan şikâyet etmek bana yakışmaz, yaşamış olmaktan pişman değilim, zira boşuna doğduğumu düşünemeyeceğim şekilde yaşadım. Evimden değil de, misafirhaneden ayrılır gibi bu yaşamdan ayrılıyorum, zira doğa bize yerleşeceğimiz değil, daha sonra hatırlayacağımız türden bir yer verdi. Ne mutlu, ruhların o tanrısız topluluğuna ve birliğine katılacağım, bu karmaşa ve pislikten ayrılacağım o güne! O gün sadece kendilerinden bahsettiğim kişilere değil, Cato'ya da kavuşacağım, ondan daha iyi olan kimse doğmamıştır, kimse sadakat konusunda ondan üstün değildir. Onun bedenini ben yaktım, oysa tersi olmalı, o benim bedenimi yakmalıydı. Kuşkusuz ruhu beni terk ederek değil, arkadan bakarak o yere gitti, benim de oraya geleceğimi düşünüyordu. Başıma gelene metanetle

katlanıyor göründüm, katı bir yürekle katlanmıyordum, sadece aramızda uzak bir mesafe olmadığını ve ayrılığımızın uzun sürmeyeceğini düşünerek kendimi teselli ediyordum.

[85] Scipio, burada bahsettiğim nedenlerden ötürü, yaşlılık bana hafif geliyor (Laelius'la birlikte buna hayranlık duyduğunu söyleyip dururdun), hatta bir yük olarak bile değil, tatlı görünüyor. İnsan ruhunun ölümsüz olduğuna inanmakla yanılıyorsam, mutlu bir şekilde yanılıyorum. Beni mutlu eden bu yanılgının, yaşadığım sürece elimden alınmasını istemiyorum. Bazı kıymetsiz filozofların¹⁴⁴ düşündüğü gibi, öldükten sonra hiçbir şey hissetmeyeceksem, kendileri de ölümlü olan filozofların bu yanılgıyla alay etmesinden çekinmiyorum. Gelecekte ölümsüz olmayacaksak bile, yine de insanın zamanında ölmesi arzulanabilir bir şeydir, zira doğa, diğer her şeyde olduğu gibi, yaşama da bir sınır koymuştur. İnsan ömründe yaşlılık oyunun son perdesi gibidir, özellikle de doyuma ulaşılmışsa, bezdirmesinden kaçınmamız gerekir.

Yaşlılıkla ilgili söyleyeceklerim bu kadar. Umarım siz de bu çağa erersiniz de, benden duyduklarınızı tecrübe ederek onaylarsınız.

144 Epicurusçular kastediliyor.

Cicero (MÖ 106–MÖ 43) : Romalı büyük devlet adamı, hatip ve düşünür. Gençliğinde felsefe ve hukuk eğitimi aldı. Hitabet sanatındaki ustalığıyla consul'lüğe dek yükseldi. Roma'yı birey, geleneksel toplum düzeni ve devlet üçgeninde ele alan konuşmaları, felsefi ve teknik eserleriyle her çağın insanını etkilemeyi başarmıştır.

Cicero ölümünden bir yıl önce kaleme aldığı Yaşlı Cato Veya Yaşlılık Üzerine'yi yazdığında 62 yaşındaydı. Eserini Platon'u örnek alarak diyalog biçiminde kurgulamış, esas konuşmacı olarak da Latin edebiyatında Büyük Bilge olarak anılan Marcus Porcius Cato'yu seçmiştir. Cicero, Cato'nun şahsında yaşlılığın da çocukluk, gençlik, olgunluk gibi insan ömrünün doğal bir aşaması olduğuna, bu çağı bir yük gibi görmemek gerektiğine dair görüşlerini dile getirir.

C. Cengiz Çevik (1983) İ.Ü. Latin Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu ve aynı bölümde doktora eğitimine devam ediyor. Eskiçağ'da siyaset ve felsefe ilişkisi üzerine akademik çalışmalarını sürdürüyor, Latince klasik metinleri Türkçeye çeviriyor. Başlıca çevirileri şunlardır: (Cicero) Yükümlülükler Üzerine, Yasalar Üzerine, Devlet Üzerine, (Copernicus) Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine, (Horatius) Ars Poetica.

KDV dahil fiyatı
8 TL